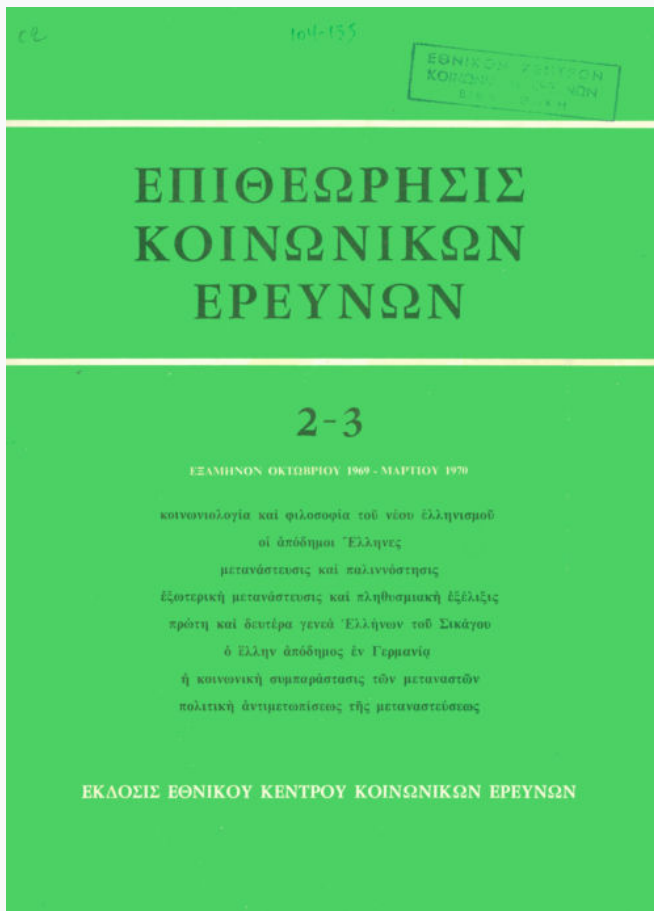

The Greek Review of Social Research

Vol 2 (1970)

2-3

Μετανάστευσις και παλιννόστησις

Ιωάννης Μητσός

doi: [10.12681/grsr.397](https://doi.org/10.12681/grsr.397)

Copyright © 1970, Ιωάννης Μητσός

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Μητσός Ι. (1970). Μετανάστευσις και παλιννόστησις. *The Greek Review of Social Research*, 2, 116–129.
<https://doi.org/10.12681/grsr.397>

μετανάστευσις και παλιννόστησις

υπό

Ἰωάννου Μητσού

ἀντιπροέδρου

τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Βιομηχάνων

Εἰς τὸ παρὸν ἄρθρον, καὶ μετὰ βραχείαν ἱστορικὴν ἀνασκόπησιν τῶν κινήσεων (ἀναχωρήσεων καὶ ἐπιστροφῶν) μεταναστῶν εἰς τὴν σύγχρονον Ἑλλάδα, ἐξετάζομεν δύο ρεύματα ἐπιστροφῆς Ἑλλήνων εἰς τὴν Χώραν: α) τὴν ἐπάνοδον τμήματος τῶν ἐλληνικῶν πληθυσμῶν οἱ ὅποιοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς χώρας ὡς ἡ Αἴγυπτος, αἱ βαλκανικαὶ καὶ αἱ τῆς ἐγγύς Ἀνατολῆς, β) τὴν αὐθόρμητον ἐπιστροφήν Ἑλλήνων ἐργασθέντων προσφάτως εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην· περαιτέρω ἐκθέτομεν: γ) τὰ ἐξαγγελλθέντα χάριν τῆς ἀποκαταστάσεως καὶ ἀξιοποιήσεως τῶν παλιννοστούντων ἐργαζομένων κυβερνητικὰ μέτρα, δ) περιπτώσεις ἐπιχειρήσεων ἀπασχολουσῶν παλιννοστούντας μετανάστας, ε) τὰ προσωρινὰ ἀποτελέσματα τῆς παρούσης μελέτης.

ἱστορικὴ ἀνασκόπησις ἀναχωρήσεων καὶ ἐπιστροφῶν τῶν Νεοελλήνων

Ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἡ Ἑλλάς ὑπῆρξε χώρα μεταναστεύσεως, ὡς καὶ χώρα ἐπιστροφῆς τῶν μεταναστῶν ἢ τῶν ἀπογόνων τῶν.

Ἡ σύγχρονος Ἑλλάς ἀπέκτησε τὴν ἀνεξαρτησίαν της διὰ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Ἐκτοτε δεκάδες χιλιάδων Ἑλλήνων, διεσκορπισμένων εἰς χώρας δυτικὰς, βαλκανικὰς ἢ σλαβικὰς, ἐπιστρέφουν καὶ ἐγκαθίστανται εἰς αὐτήν, μεταφέροντες τὰς περιουσίας καὶ τὰς γνώσεις των, ἕνα πολῦτιμον «ἀνθρώπινον ἐξοπλισμὸν», ὁ ὁποῖος συντελεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Χώρας.

Ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆ, ἐν τούτοις, δὲν εἶναι τόσο ταχεῖα ὅσον ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν ἀναγκῶν. Οὕτω, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰῶνος δημιουργεῖται σημαντικὸν μεταναστευτικὸν ρεῦμα, κυρίως πρὸς Ἡνωμένας Πολιτείας. Πολλοὶ ἑκατοντάδες χιλιάδων Ἑλλήνων μεταβαίνουν εἰς Ἀμερικὴν μέχρι τοῦ 1920, ἔτους ἀπαγορεύσεως τῆς εἰσόδου εἰς Ἡνωμένας Πολιτείας (Quota Act). Ἐξ αὐτῶν, ἄλλοι ἐπέστρεψαν εἰς Ἑλλάδα εἰς ἐνεργὸν ἡλικίαν, ἄλλοι ἐπιστρέφουν σήμερον εἰς ἡλικίαν συνταξιοδοτήσεως καὶ διὰ «νά ἀποθάνουν εἰς τὴν γενέτειραν». Ἡ πλειονότης βεβαίως παρέμεινε εἰς Ἀμερικὴν. Ἡ σπουδαιότης αὐτῶν τῶν ἐπιστροφῶν δὲν ἔχει μελετηθῆ, δυνάμεθα ὅμως νὰ εἰπώμεν ὅτι ἐπηρεάσαν τὴν οικονομικὴν δραστηριότητα διὰ τῆς αὐξήσεως συναλλάγματος καὶ καταναλώσεως καί, κυρίως, διὰ τῆς ἐπενδύσεως εἰς ἀκίνητα (τῶν ὁποίων τὸ εἰσόδημα εἶναι σταθερὸν καὶ ἡ ἀξία των δὲν μειοῦται), κατὰ δεύτερον δὲ λόγον εἰς τίτλους κρατικῶν ἢ ἄλλων δανείων. Ἐντελῶς ἐξαιρετικαί εἶναι αἱ περιπτώσεις μεταναστῶν ἐξ Ἀμερικῆς οἱ ὅποιοι εἶχον τὴν κατάλληλον ἡλικίαν καὶ τὸ θάρρος νὰ δημιουργήσουν σημαντικὰς ἐπιχειρήσεις, μάλιστα δὲ εἰς τὸν τομέα τῆς βιομηχανίας.

Καὶ ἕτερον μεταναστευτικὸν ρεῦμα ἐκκινεῖ, ἐπίσης, κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα. Οἱ ἱστορικοὶ δεσμοὶ τῆς Αἰγύπτου μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἐξέλιξις τῆς διαρκούν-

τος του δευτερου ημισους του παρελθοντος αιδωνος και αι εργασιαι εις την διωρυγα του Σουεζ προσειλκυσαν χιλιάδας Έλληνων, μεταξυ των οποιων και κατοικους των νησων του Αιγαίου. Η μεταναστευσις αυτη συνετέλεσεν εις την δημιουργιαν εν Αιγυπτω σημαντικης ελληνικης κοινοτητος, πολυ δραστηριας μεχρι της εποχης του πολεμου του Σουεζ. Έκτοτε, η πολιτικη του εξαραβισμου εξηνάγκασε τους περισσοτέρους Έλληνας να εγκαταλείψουν την Αιγυπτον και να επιστρέψουν εις την Ελλάδα.

Μεταναστευτικόν ρεύμα, μικροτέρας σπουδαιότητος, παρατηρήθη μεταξυ 1915 και 1930 προς Γαλλίαν. Αι ανάγκαι των πολεμικών εργοστασίων ηνάγκασαν την χώραν αυτην να ζητήση εργατικας χείρας εις Ελλάδα, Ινδονησίαν και Κίναν. Το ρεύμα συνεχίσθη μέχρι της μεγάλης κρίσεως του 1929-1930. Τότε οι Έλληνες οι διαμένοντες εν Γαλλία ολιγώτερον των δεκα ετών ηναγκάσθησαν να επιστρέψουν εις Ελλάδα.

Η πλέον σημαντικη επάνοδος, απο αριθμητικης και ποιοτικης άποψews, επραγματοποιήθη κατά τας ανταλλαγάς πληθυσμών μετα του 1918. "Εν και ημισυ εκατομμύριον Έλλήνων αντηλλάγησαν με 300.000 περίπου μουσουλμάνους της Ελλάδος. Πρόκειται περι ανάγκαστικης επιστροφης μετα την μικρασιατικην καταστροφην. Η εκ της επανόδου αυτης αύξησης του πληθυσμου, κυρίως του αγροτικού, αλλά και του αστικού, συνετέλεσεν εις την ανάπτυξιν της προπολεμικης Ελλάδος.

Η αγροτικη μεταρρύθμισις, επιβληθεΐσα εκ της προσθήκης ενός εκατομμυριου επι πλέον αγροτών, και η προς εργασίαν προθυμία των προσφύγων έδωσαν ώθησιν εις την παραγωγήν και την γεωργικην ανάπτυξιν.

Εξ άλλου, περίξ των μεγάλων και μικρών πόλεων της Ελλάδος εγκατεστάθη εργατικη δύναμις προσφύγων, η οποια συνιτάη την δημογραφικην βάση μις πρώτης βιομηχανικης ανάπτυξεως της Χώρας. Αργότερον, ο προσφυγικός αυτός κόσμος έδωσεν οικονομικούς παράγοντας, ως και διευθυντάς μεγάλων, μεσάιων και μικρών επιχειρήσεων αι οποια κυριαρχουν ακόμη της ώρισμένων αστικών συνουσιουσών και κλάδους της οικονομικης δραστηριότητος.

Παράλληλως προς τον άνωτέρω επαναπατρισμόν των Έλλήνων των εγκατεστημένων εις βαλκανικας και ανατολικας χώρας, η "Ελλάς υπεδέχθη (και υποδέχεται ακόμη) Έλληνας εγκατεστημένους εις αυτάς τας χώρας, ως και εις την Ρωσίαν, οι οποιοι, δια λόγους πολιτικούς, ηναγκάσθησαν να επανέλθουν εις την χώραν των προγόνων των.

Μετα τα έτη 1945-50 αρχίζει η υπερπόντιος μετανάστευσις, κυρίως προς τον Καναδά, την Λατινικην Αμερικην και ιδίως την Αυστραλιαν. Αι επάνοδοι μεταναστών εν αυτών των χωρών δεν είναι πολυ γνωσταί και είναι μάλλον ασήμαντοι.

Περι το 1955 αρχίζει η ελληνικη ενδοευρωπαϊκη μετανάστευσις. "Εν πρώτον ρεύμα παρατηρείται προς

το Βέλγιον, δι' εργασίαν εις τα δρυχεια, το οποιον άνεκόπη κατά το 1959 λόγω της κρίσεως των δρυχειών και επανήρχισεν αργότερον. Αι επιστροφαι ηξήθησαν απο ης έσημειώθη η κρίσις.

Περι το 1960 αρχίζει η μετανάστευσις προς την Δυτικην Γερμανίαν και τας άλλας χώρας ύποδοχης μεταναστών. Το ενδοευρωπαϊκόν αυτό ρεύμα λαμβάνει διαστάσεις.

Κατά το 1962, αι αναχωρήσεις αντισταθμίζουσι ηδη την φυσικην αύξησιν του πληθυσμου (80.000 περίπου). Κατά το 1965 σημειούνται 130.000 περίπου αναχωρήσεις. Κατά το μεγαλύτερον ποσοστόν αι αναχωρήσεις πραγματοποιούνται προς την δυτικην Ευρώπην, κυρίως την Δυτικην Γερμανίαν.

Το ιδιάζον χαρακτηριστικόν της ενδοευρωπαϊκης αυτης μετανάστευσεως είναι αι σημαντικαι επιστροφαι όλίγον μετα της μετανάστευσιν (περίπου 30% των αναχωρήσεων εν Ελλάδος). Πρόκειται δι' αυθόρμητον επιστροφήν, θέτουσαν προβλήματα, η επίλυσις των οποιων επιβάλλει καθορισμόν ώρισμένης πολιτικης και ληψιν καταλλήλων μέτρων. Η ενδοευρωπαϊκη αυτη διακίνησις εργατικης δυνάμεως, ως φαινόμενον εργατικόν, ενδιαφέρει τας αρχάς (δημοσιαις, εργοδοτικας και άλλας) της Ελλάδος και των χωρών ύποδοχης, ως και τους διεθνεις οργανισμούς.

πρόσφατοι επιστροφαι εξ Αιγύπτου, Ρουμανίας, ΕΣΣΑ και γειτονικών χωρών

Τα μεταπολεμικά γεγονότα εις Αιγυπτον, εις βαλκανικας και άλλας χώρας εξηνάγκασαν τους άπογόνους των παλαιών ελληνικών κοινοτήτων να καταφύγουν εις την Ελλάδα.

Μεγαλύτερα είναι η όμας των Αιγυπτιωτών. Υπολογίζομεν προσωρινώς εις 70.000 τας αφίξεις εις Ελλάδα απο το 1955 [μέχρι του 1966] επι 130.000 διαμένοντων εις Αιγυπτον. Οι πλείστοι άπηρχολούνο εκεί εις το εμπόριον, την βιομηχανίαν και τας λιμενικας υπηρεσίας της διωρυγος του Σουεζ, ελάχιστοι δε εις γεωργικας εκμεταλλεύσεις. Μεταξυ αυτών, υπάρχουν επίσης μικροσόμενοι (δημοσιογράφοι, συγγραφεις, κτλ.) και κάποιοι αριθμός εργατών. Το επίπεδον μορφώσεως του πληθυσμου αυτου είναι πολυ ύψηλόν (γυμνασιακαί σπουδαί, ανωτάτη εκπαίδευσις, ξένα γλώσσα).

Αι επιστροφαι των Αιγυπτιωτών συνέπεσαν με την περίδον κατά την οποιαν η "Ελλάς, επανορθώσασα τας εκ του πολέμου ζημίαις της οικονομίας της (1945-1955), προσεπάθει παντοιοτρόπος να υπερβη το προπολεμικόν επίπεδον οικονομικης δραστηριότητος. Διαρκούσης της βραδείας άλλ' αποτελεσματικης αυτης φάσεως εις την οικονομικην πρόδον, οι Αιγυπτιώται καθορθώθη να απορροφηθόν με επίτηχίαν. Τα επαγγελματικά και πνευματικά των προσόντα, και συχνά μέρος της περιουσίας το οποιον η Αιγυπτος τους επέτρεψε να άποκομίσουν, συνετέλεσαν εις

τὴν ἀπορρόφησίν των εἰς τὸν τομέα τῶν ὑπηρεσιῶν (κυρίως τὸν τουρισμὸν, ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποίησε τὴν γλωσσομάθειαν των), εἰς τὴν βιομηχανίαν¹ (τεχνικά στελέχη, λογισταί), εἰς τὸ ἐμπόριον (ἐπιστολογράφοι, ἀντιπρόσωποι, κτλ.), εἰς τὰς οἰκοδομικὰς κατασκευὰς, ὅπου ἐποθετήσαν μέγα μέρος τῆς περιουσίας των, τέλος δὲ εἰς τὴν ἐμπορικὴν ναυτιλίαν. Δὲν γνωρίζομεν περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας γαιοκτήμονες ἐπανήλθον εἰς τὸ αὐτὸ ἐπάγγελμα ἐν Ἑλλάδι.

Εἰς τὴν ἐπιτυχή αὐτὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀφιχθέντων Αἰγυπτιωτῶν συνετέλεσεν ἐπίσης ἡ ἠλψις σειρᾶς μέτρων διὰ τὴν εἰσοδὸν των εἰς τὴν ἐλληνικὴν οἰκονομίαν (βλ. παράρτημα 1 παρόντος ἄρθρου).

Τὸ οὐσιώδες αὐτῶν τῶν μέτρων συνίσταται εἰς βοήθειαν, νομοθετικῆς, διοικητικῆς καὶ ὑλικῆς φύσεως, ἐξισώνουσιν αὐτοὺς πρὸς τοὺς αὐτόχθονας Ἑλληνας. Ἐάν, π.χ., Αἰγυπτιώτης ἐξήσκει εἰς Αἴγυπτον ἐπάγγελμα χαρακτηριζόμενον εἰς Ἑλλάδα ὡς «κλειστόν» (π.χ. δικηγόρος), ὁ νόμος ἐπεμβαίνει, καθιστῶν τὸν Αἰγυπτίωτην μέλος αὐτοῦ τοῦ ἐπαγγέλματος.

Συχνὰ ἡ νομοθεσία αὐτὴ ἐπροχώρησε περισσύτερον: παρεχωρήθησαν εἰς αὐτοὺς πλεονεκτήματα πέραν καὶ τῶν συνήθως παραχωρουμένων εἰς τοὺς αὐτόχθονας (π.χ. εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν προϋποθέσεων διὰ τὴν ἀναδρομικὴν κοινωνικὴν ἀσφάλισιν).

Ἀνάλογα μέτρα λαμβάνονται ἤδη καὶ διὰ τοὺς Ἑλληνας ὅσι οἱ ὅποιοι καταφεύουσι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξ ἄλλων χωρῶν. Δεδομένου δὲ ὅτι τὰ κοινωνικὰ καὶ ἐπαγγελματικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς κατηγορίας αὐτῆς ὁμοιάζουσιν πρὸς τὰ τῶν Αἰγυπτιωτῶν, φαίνεται ὅτι ἡ ἀποκατάστασις καὶ τῆς κατηγορίας αὐτῆς ἀκολουθεῖ τὴν ἴδιαν διαδικασίαν. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς ἐπιστρέφοντας ἐκ Σοβιετικῆς Ἐνώσεως, οἱ ὅποιοι εἶναι κυρίως ἀγρόται, ἀφομοιώνονται εὐκόλως εἰς τὴν ἐλληνικὴν γεωργίαν, ἡ ὁποία παρουσιάζει ἑλλειψιν (τοπικὴν ἢ ἐποχικὴν) ἐργατικῶν χερῶν.

Βεβαίως, ἡ ἀφομοίωσις αὐτῆ δὲν εἶναι πλήρης. Μικρὸν μέρος τῶν ἐπιστρεφόντων (ἠλικιωμένοι ἢ δυσκόλως προσαρμοζόμενοι) παραμένει ἄνευ ἀπασχολήσεως, ὡς ἐπίσης οἱ συνταξιούχοι, κτλ. Ὑπάρχουν ἐπίσης μερικοὶ οἱ ὅποιοι ἐπροτίμησαν νὰ ἀναζητήσουν τὴν τύχην των μακρὰν τῆς Ἑλλάδος (ἀριθμὸς Αἰγυπτιωτῶν, ὡς καὶ καταγομένων ἐκ Ρουμανίας, ἀφού παρέμειναν ἐπ' ὀλίγον ἐν Ἑλλάδι, μετῆνάστεισαν εἰς χώρας ὑπερποντίους ἢ ἀφρικανικὰς).

αὐθόρμητος ἐπιστροφή ἐργαζομένων προσφάτως εἰς δυτικὴν Εὐρώπην

Τὸ κυριαρχοῦν χαρακτηριστικὸν τῆς προσφάτου μεταναστεύσεως πρὸς δυτικὴν Εὐρώπην εἶναι ὅτι οἱ μεταναστεύοντες διατηροῦν πολὺ στενοὺς δεσμοὺς μετὰ τὴν γενετείραν των καὶ ὅτι ἐπανέρχονται εἰς αὐ-

1. Ἡ ἑταιρία «Αλουμίνιον τῆς Ἑλλάδος» (Pechiney) ἐκ τῶν 7.000 ὑποψηφίων ἐπέλεξε 1.000 ἐργάτας καὶ ὑπαλλήλους, ἐξ ὧν 650 Αἰγυπτιώτας.

τὴν ὄχι μόνον ὡς ἐπισκέπται ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν ἐκ νέου. Οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἐπέτυχον ἐν τῇ ἠλλοδαπῇ.

Ἐνδουερωπαϊκὴ μετανάστευσις ἀποτελεῖ διὰ τοὺς περισσύτερους μετανάστες ἐγγεῖρημα προσωρινόν. Σκοπὸς των εἶναι νὰ ἐπανεέλθουν κάποτε εἰς τὴν χώραν τῆς καταγωγῆς των.

Ἡ ἐπιστροφή τῶν μεταναστῶν ἀποτελεῖ σύνθετος φαινόμενον διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἐν τούτοις, δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἐκτιμηθῇ ὁ ὄγκος του. Εἰς τὸ παράρτημα 2 τοῦ παρόντος ἄρθρου παρουσιάζονται αἱ στατιστικαὶ ἀναχωρήσεων μεταναστῶν καὶ τὰ στοιχεῖα καθαρᾶς μεταναστεύσεως τὰ προκύπτοντα ἐκ τῆς ἐτησιας συγκρίσεως εἰσοδῶν καὶ ἐξόδων ταξιδιωτῶν μετ' ἐλληνικὴν ἰθαγένειαν.

Συγκρινόμενα πρὸς τὴν στατιστικὴν ἀδειῶν ἐργασίας αἱ ὁποῖαι ἐχορηγήθησαν εἰς Ἑλληνας ὑπηκόους ὑπὸ χωρῶν ὡς ἡ Δυτικὴ Γερμανία, τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἐπιτρέπουσι εἰς τοὺς ἐιδικοὺς νὰ υπολογίσουν τὰς παλιννοστήσεις εἰς ποσοστὸν 30% περίπου τοῦ ὄγκου τῶν ἐτησίων ἀναχωρήσεων (βλέπε Τράπεζα Ἑλλάδος, *Ἡ Ἑλληνικὴ Οἰκονομία κατὰ τὸ 1964*, καὶ *Economic Survey for Europe*, UN/EC/E 1966).

Ἡ ἀλλαγὴ τῶν ἐπαγγελματικῶν χαρακτηριστικῶν τῶν ἐλλήνων μεταναστῶν, ὡς συνέπεια τῆς μεταβάσεώς των εἰς τὰς ἐκβιομηχανισμένας χώρας τῆς Εὐρώπης, εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσα. Αἱ ἐλληνικαὶ καὶ γερμανικαὶ στατιστικαί, ὡς καὶ ἐιδικαὶ ἔρευναι ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν μεταναστῶν, πρὸ τῆς ἐξ Ἑλλάδος ἀποδημίας των, ἤσκουν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γεωργοῦ ἢ ἤσαν ἀγρόται μετὰ τὴν εὐρείαν ἔννοιαν τῆς λέξεως. Μόνον μικρὰ μειονότης ἤσκει βιοτεχνικὴν ἢ βιομηχανικὴν ἐπάγγελμα εἰς κάπως σημαντικὴν πόλιν. Ὀλίγοι ἀπασχολούμενοι εἰς τὸν τριτογενῆ τομέα (μικροῦπάλληλοι ἢ μικροῦἐμποροὶ) ἔλαβον ἐπίσης τὴν ὁδὸν τῆς πρὸς Εὐρώπην μεταναστεύσεως.

Εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, οἱ ἀγρόται καὶ οἱ ἄλλοι μετανάσται μεταβάλλονται εἰς βιομηχανικοὺς ἐργάτας (οἰκοδομῶν, μεταλλείων, σιδηρουργειῶν, μεταλλουργίας, μηχανικῶν κατασκευῶν, ὑφαντουργίας, ξύλου, πλαστικῶν ὑλῶν, χημείας, κτλ.). Ἐλάχιστοι εἶναι οἱ ἐργαζόμενοι εἰς τὰς ὑπηρεσίας καὶ ἀκόμη ὀλιγώτεροι οἱ ἐργαζόμενοι εἰς τὴν γεωργίαν.

Πρόβησις τῶν μεταναστῶν αὐτῶν εἶναι νὰ ἐπιστρέψουν εἰς Ἑλλάδα. Θὰ ἐπεθύμουν νὰ ἐξακολουθήσουν καὶ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν των νὰ ἐργάζονται εἰς τὴν βιομηχανίαν, ὅπως συμβαίνει καὶ εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀναχώρησίν των ἐκ τοῦ τόπου καταγωγῆς των ἐγνώριζον ὅτι σχεδὸν δὲν ὑπῆρχον θέσεις δι' ἀπασχόλησιν βιομηχανικῶν. Οὕτω, πολλοὶ σχεδιάζουσι νὰ ἐγκατασταθοῦν ἐκ νέου εἰς Ἑλλάδα ὄχι διὰ νὰ ἐργασθοῦν ὡς ἐργάται βιομηχανίας, ἀλλὰ διὰ νὰ δημιουργήσουν ἰδικὴν τὴν ἐπιχειρήσιν, ἀγοράζοντας κτήματα, μικρὰς οἰκίας, ἐλκυστήρα, φορτηγὸν εἰς τὸ χωριόν, ἢ δημιουργοῦντες

ἐμπόριον, ἐργαστήριον, ἢ ἀποκτῶντες διαμέρισμα εἰς τὴν πόλιν.

Ἐν τούτοις, οἱ περισσότεροι προτιμοῦν ἔμμισθον ἀπασχόλησιν εἰς τὴν βιομηχανίαν, διότι γνωρίζουν ἐκ πείρας ὅτι τὸ μικροεμπόριον ἢ ἡ μικρὰ βιοτεχνία δὲν εἶναι βιώσιμα. Εἰς τὸ παράρτημα 3 παρουσιάζονται στατιστικοὶ πίνακες, προερχόμενοι ἀπὸ εἰδικὴν ἔρευναν τοῦ κ. Ἡλίας Δημητρά μετὰ 10.000 μεταναστῶν οἱ ὅποιοι ἐπεσκέφθησαν τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰ Χριστούγεννα 1964. Οἱ πίνακες αὐτοὶ ἐνισχύουν τὰς ἀνωτέρω ἐκθεσίσεις ἀπόψεις.

Τὰ ἐπιθυμητὰ ὑπὸ τῶν μεταναστῶν ἡμερομίσθια δὲν εἶναι τὰ λαμβανόμενα εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Αἱ ἀπαιτήσεις τῶν πλησιάζουσιν συχνὰ τὰ ἡδὴ καταβαλλόμενα ἐν Ἑλλάδι ἡμερομίσθια. Ὅτι ἐνδιαφέρει κυρίως τοὺς μετανάστες εἶναι ἡ σταθερότης, ἡ διάρκεια τῆς ἀπασχολήσεως καὶ ἀκόμη... αἱ ὑπερφορταί.

Αἱ πληροφοροῖαι ὡς πρὸς τὸ τί πράττουν οἱ ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι ἐλλιπεῖς. Εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς τὴν Μακεδονίαν οἱ μετανάστες ἀνοικοδόμησαν τελείως τὰ χωρία τῶν. Ἄλλοι ἐδῶσαν ὄθησιν εἰς τὰς οἰκοδομικὰς ἐργασίας ἐν Θεσσαλονίκῃ.

Μερικοὶ ἐπεξέτειναν καὶ ἐσυγχρόνησαν τὰς ἀγροτικὰς τῶν ἐπιχειρήσεις. Ἄλλοι ἐγκατέστησαν διάφορα ἐργαστήρια ἢ ἐδημιούργησαν ἐμπορικὰς ἢ μικρὰς μεταφορικὰς ἐπιχειρήσεις, κτλ. Πάντως, εἰς τὰ ἐργοστάσια τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ Πειραιῶς, τῆς Θεσσαλονίκης, τοῦ Βόλου καὶ ἄλλοιχοῦ εὐρίσκοντο ὅλοι καὶ συχνότερον ἐπιστρέψαντες μετανάστες. Ἐλλείπει ὁμως ἡ συστηματικὴ ἀπογραφή. Ὁ Σύνδεσμος Ἑλλήνων Βιομηχανῶν προέβη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1965 εἰς ἔρευναν μετὰ τῶν μελῶν του, διὰ νὰ ἔχη μερικὰς κατὰ προσέγγισιν ἐνδείξεις περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν παλινοστούτων μεταναστῶν τῶν ἀπασχολουμένων ἡδὴ εἰς βιομηχανίας-μέλη τοῦ Συνδέσμου. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐρευνῆς αὐτῆς παρουσιάζονται εἰς τὸ παράρτημα 4 τοῦ παρόντος ἀρθροῦ.

ἔξαγγελία μέτρων διὰ τὴν ἀξιοποίησιν τῶν παλινοστούτων

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται πρόδηλος ἡ ἀνάγκη νὰ γνωρίσωμεν καλῶτερον καὶ νὰ βοηθήσωμεν τοὺς μετανάστες οἱ ὅποιοι ἐπιστρέφουν ἢ προτίθενται νὰ ἐπιστρέψουν εἰς Ἑλλάδα. Ἄλλως, ἡ ἀπόκτησις εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν τεχνικῶν γνώσεων καὶ βιομηχανικῆς συνειδήσεως, ὡς καὶ ἡ προσαρμογὴ τῶν εἰς τὴν ζωὴν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀστικῶν βιομηχανικῶν κέντρων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀξιοποιηθῇ. Κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1965 ἐξηγγέλη ἡ λήψις μέτρων, τῶν ὁποίων καὶ ἐπιχειρήθη δοκιμαστικῶς ἡ ἐφαρμογή. Τὰ μέτρα αὐτά, περιληφθέντα εἰς τὸ πενταετὲς σχέδιον προγράμματος οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς Ἑλλάδος (1966-1970) ἔχουν ὡς ἀκολούθως:

1. Ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν ἐκπροσώπων τῶν ἐλλήνων ἐργοδοτῶν, ἐνεργεῖται λεπτομερῆς ἐξακριβω-

σις τῶν θέσεων αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦν εἰδικευμένους ἐργάτας καὶ δὲν ἔχουν πληρωθῆ ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα ὑπὸ διαθεσίμων ἐργατῶν διαμενόντων ἐν τῇ Χώρα. Βάσει τῆς ἐξακριβώσεως αὐτῆς θὰ γίνουσι προσφοραὶ συμβάσεων ἐργασίας ἐτησίως διαρκείας πρὸς τοὺς ἐπιστρέψαντας ἑλλήνας μετανάστες ἢ πρὸς τοὺς μετανάστες οἱ ὅποιοι εὐρίσκονται μὲν ἀκόμη εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, ἀλλὰ τῶν ὁποίων αἱ συμβατικαὶ ὑποχρεώσεις εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἔχουν λήξει. Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ θὰ εἶναι πάντως ἀπολύτως ἐλεύθεροι νὰ μεταναστεῦν ἐκ νέου, ἐὰν δι' οἰονδήποτε λόγον δὲν θὰ ἔμενον ἱκανοποιημένοι ἐκ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐργασίας τῶν, ἢ ἐὰν συνέβαινε νὰ ἐκδηλωθῇ—πρὸ τῆς λήξεως τῶν ἐν Ἑλλάδι συμβάσεώς τῶν—κάμψις τῆς ἀπρόβλεπτος τῆς ἀπασχολήσεως εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις ὅπου ἐργάζονται.

2. Θὰ δοθῇ προσεχῶς πρὸς συμπλήρωσιν, εἰς ὁλοὺς τοὺς μεθοριακοὺς σταθμοὺς καὶ τοὺς λιμένας, εἰς τοὺς ἐπανερχόμενους μετανάστες εἰδικὸν δελτίον ὅπου θὰ συμπληρώσων τὸ ὄνοματεπώνυμόν των, τὸ ἐπάγγελμα λεπτομερῶς, ὡς καὶ ἐὰν ἐπιθυμοῦν ἢ μὴ νὰ ἀναλάβουν ἐν Ἑλλάδι τὰς προσφερομένας εἰς αὐτοὺς ἐργασίας.

3. Αἱ προσφοραὶ ἐργασίας πρὸς παλινοστούτους θὰ δημοσιεύονται εἰς ἐπίσημον δελτίον εἰδικῶς δι' αὐτοὺς συντασσόμενον καὶ ἐκδιδόμενον περιοδικῶς. Τὸ ἐντυπον αὐτὸ θὰ διανέμεται κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν μεταναστῶν, θὰ ἀποστέλλεται εἰς τὰς οἰκογενεῖας τῶν εὐρισκομένων εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὡς καὶ εἰς τοὺς ἐν δυτικῇ Εὐρώπῃ ἐργαζομένους Ἑλλήνας, μέσθ τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ὑπηρεσιῶν τοῦ Ὑπουργείου Ἐργασίας καὶ τῶν μεταναστευτικῶν ὀργανώσεων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἡ προσφορὰ καὶ ἡ ζήτησις μονίμου ἐργασίας θὰ συσχετίζεται καὶ θὰ ἱκανοποιῆται ἀμοιβαίως, αἱ δὲ ἱκανότητες τῶν ἐλλήνων μεταναστῶν θὰ ἀξιοποιήωντο πρὸς ὄφελος τῆς Ἐθνικῆς μας Οἰκονομίας.

4. Εἰς τοὺς παλινοστούτους καὶ τὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν τῶν θὰ χορηγῆται προσεχῶς ἐκπτώσις ἐπὶ τῶν εἰσιτηρίων διὰ τὸ ἐπὶ ἐλληνικοῦ ἐδάφους τμήμα τῆς διαδρομῆς. Ἐπὶ πλέον, μελετῶνται ἐυκολαί διὰ τὴν ἐπὶ μειωμένῳ ἀσμφῷ εἰσαγωγῆν εἰδῶν προσωπικῆς καὶ οἰκιακῆς χρήσεως καὶ ἄλλων εἰδῶν σχετικῶν μετὰ τὴν δραστηριότητα τῶν μεταναστῶν. Θὰ ἀπαγορεύεται ἡ ἐμπορία τῶν εἰδῶν αὐτῶν, ἀλλὰ θὰ ἐπιτρέπεται ἡ χρησιμοποίησις τῶν ὑπὸ τῶν ἐπιστρεφόντων ἢ συνεταιρικῶς μετ' ἄλλων προσώπων. Τέλος, θὰ χορηγηθῶν δάνεια εἰς τοὺς παλινοστούτους ἀγρότας καὶ βιοτέχνας, ἐφ' ὅσον ἔχουν καταθέσιν εἰς τὸ Ταμειυτήριον ἢ εἰς Τράπεζαν. Θὰ προτιμηθοῦν κατὰ τὴν χορηγήσιν τῶν δανείων οἱ συνεταιρισμοὶ παιδιῶν μεταναστῶν, πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ πνεύματος συνεργασίας καὶ διὰ τὴν δημιουργίαν βιωσίμων μονάδων εἰς τὴν γεωργίαν, τὴν βιοτεχνίαν καὶ τὸν τουρισμόν.

5. Εἰς ὅλα τὰ διαμερίσματα τῆς Χώρας θὰ συσταθοῦν μικταὶ ἐπιτροπαὶ ἐξ ἰδιωτῶν καὶ ἐκπροσώπων

τῶν ἀρχῶν, με σκοπὸν τὴν προστασίαν τῶν οἰκογενειῶν τῶν μεταναστῶν, τὴν ὑποδοχὴν καὶ χρησιμοποίησιν τῶν παλιννοστούτων, τὴν διατήρησιν ἐπαφῆς με τοὺς ἀναχωροῦντας ἐν τὴν παροχὴν πάσης χρησίμου πληροφορίας καὶ βοήθειας.

Διὰ τὴν καλύτεραν προστασίαν τῶν συμφερόντων τῶν μεταναστῶν θὰ ἐπιδιωχθῆ ἡ σύστασις Ὁμοσπονδίας ὁλων τῶν ὀργανώσεων μεταναστῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης.

Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀνωτέρω θὰ ἀνατεθῆ εἰς Ἐπιτροπὴν ἀποτελουμένην ἐξ ἐκπροσώπων ὁλων τῶν ἁρμοδίων Ὑπουργείων, με συμμετοχὴν, ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, καὶ ἐκπροσώπων τῶν παραγωγικῶν τάξεων καὶ τῶν μεταναστῶν.

μελέτῃ περιπτώσεων ἐπιστρεψάντων ἐργαζομένων εἰς βιομηχανίας

Εἰς τὸ παρὸν στάδιον ἀναπτύξεως τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἐπιστροφὴ τῶν μεταναστῶν δὲν ἔδωκεν ἀφορμὴν διὰ τὴν λήψιν ἰδιαιτέρων μέτρων ἐκ μέρους τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων. Οἱ μετανάσται ἐπιστρέφουν τῇ πρωτοβουλίᾳ τῶν καὶ προσαρμόζονται εἰς τὴν οἰκονομικὴν δραστηριότητα βιομηχανικῆς ἢ ἄλλης μορφῆς, συμφώνως πρὸς τοὺς συνήθεις μηχανισμοὺς οἱ ὅποιοι διέπουν τὸ ἐλληνικὸν ἐργατικὸν δυναμικόν (εἴτε ἔχει μεταναστεύσει εἴτε ὄχι), δηλαδὴ τοὺς μηχανισμοὺς τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς ἐργασίας.

Ἐν τούτοις, προσφάτως, δύο νέαι ἐλληνικαὶ βιομηχανία ἀνάλαβον ἰδιαιτέραν πρωτοβουλίαν διὰ τὴν πρόσληψιν ὀρισμένου ἀριθμοῦ ἀπασχολουμένων εἰς δυτικὴν Εὐρώπην.

Ἐξ ἄλλου, τρίτῃ βιομηχανία (τομεὺς ὀρυχείων) ἐδοκίμασε νὰ προσλάβῃ ἑλληνὰς ἐργάτας ἐργαζομένους εἰς ὀρυχεῖα τῆς δυτικῆς Εὐρώπης.

Αἱ πρωτοβουλία αὐτὰ συνίστανται εἰς προτάσεις τῶν ὡς ἄνω ἐπιχειρήσεων δι' ἐργασίαν πρὸς τοὺς ἑλληνὰς μετανάστας τῆς Δυτικῆς Γερμανίας, τοὺς ἐργαζομένους εἰς χαλυβουργεῖα, εἰς μεταλλικὰς κατασκευὰς καὶ εἰς ὀρυχεῖα, ἢ πρὸς τὰς ἐν Ἑλλάδι οἰκογενεῖας τῶν.

Φαίνεται ὅτι ἡ ἀντίδρασις ἐκ μέρους τῶν μεταναστῶν ἦτο ἄρκετὰ θετικὴ. Μερικαὶ μικραὶ ὁμάδες ἐργατῶν κατέλαβον ἤδη τὰς προσφερόμεναις ἐργασίας. Ἡ περιορισμένη αὐτῇ ἐμπειρία ἐνεθάρρυνε τὰς βιομηχανίας νὰ συνεχίσουν τὰς προσπάθειάς τῶν εἰς αὐτὸν τὸν τομέα. Πάντως, ἡ ὅλη ἐμπειρία εἶναι πρόσφατος καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δὲν ἦτο εὐκολον νὰ σχηματισθῆ ἀκριβῆς συνολικὴ εἰκὼν οὔτε νὰ διατυπωθῶν γενικώτερα συμπεράσματα.

Τὸ χαρακτηριστικὸν λοιπὸν τοῦ μελετωμένου φαινομένου παραμένει ἡ αὐθόρμητος ἐπιστροφή, δηλαδὴ ἡ ἀποφασίζομένη ἄνευ παροτρύνσεως τῶν ἐλλήνων ἐργοδοτῶν. Διὰ τοῦτο ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Βιομηχάνων ἐγένετο δοκιμαστικὴ ἔρευνα εἰς ἑξ βιομηχανίας μεταξὺ 40 ἐργατῶν οἱ

ὁποῖοι εἶχον προηγουμένως μεταναστεύσει εἰς τὸ ἐξωτερικόν, κυρίως εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, καὶ ἐπέστρεψαν εἰς Ἑλλάδα με ἰδικὴν τῶν πρωτοβουλίαν.

Ἡ ἔρευνα διετέλεσε ὑπὸ τοῦ κ. Ἡλία Δημητρά καὶ τῆς Δίδως Ἰωάννας Μαγγανάρα. Κατὰ τὴν διάρκειαν ἐδικῶν συνεντεύξεων οἱ ἐργάται ἠρωτήθησαν διὰ τοὺς λόγους τῆς ἐπιστροφῆς, τοὺς τρόπους ἐξυρρέσεως ἐργασίας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐν συγκρίσει με ἐκείνους τοῦ ἐξωτερικοῦ, τὸν βαθμὸν ἰκανοποιήσεως ἀπὸ τὴν ἐργασίαν τὴν ὁποίαν ἄσκουν μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν, τὴν ἰδιαιτέραν συνεισφορὰν τῶν εἰς αὐτὴν τὴν ἐργασίαν μετὰ τὴν ἐπαγγελματικὴν ἐμπειρίαν τῶν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὡς καὶ τὸ ὕψος τῆς σημερινῆς ἀμοιβῆς τῶν ἐν συγκρίσει με τὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τὴν πρὸ τῆς μεταναστεύσεώς τῶν.

Ἐξ ἄλλου, ἐτέθησαν ἐρωτήσεις σχετικαὶ πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς κοινωνικῆς προσαρμογῆς τῶν μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐξητήθησαν δὲ αἱ ἐντυπώσεις τῶν μεταναστῶν ἀπὸ τῶν ζῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐν συγκρίσει με τὴν ζῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ, ὡς καὶ αἱ προοπτικαὶ διὰ τὸ μέλλον τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Τὰ δεδομένα αὐτὰ ἐβοήθησαν εἰς τὸ νὰ γνωσθοῦν καλύτερον οἱ λόγοι καὶ αἱ προϋποθέσεις ἐπιστροφῆς καὶ ἐγκαταστάσεως τῶν μεταναστῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐνδεχομένης προσφορᾶς τῶν εἰς τὴν Χώραν. Ἀλλὰ ἡ ἐπιστροφή εἶναι μόνον κατάληξις ἑνὸς φαινομένου τὸ ὅποτον ἀρχίζει πολὺ πρὶν οἱ μετανάσται ἀναχωρήσουν διὰ τὸ ἐξωτερικόν. Δι' αὐτὸ ἐθεωρήθη ἀπαραίτητον κατὰ τὰς συνεντεύξεις νὰ ζητηθῶν πρῶτον πληροφορία διὰ τὰ δημογραφικά, κοινωνικογεωγραφικά καὶ ἐπαγγελματικὰ χαρακτηριστικά τῶν μεταναστῶν, ὡς ταῦτα εἶχον πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως διὰ τὸ ἐξωτερικόν. Ἡ μεταβολὴ τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῶν ἐξ αἰτίας τῆς μεταναστεύσεως, ἰδιαιτέρως ἡ ἐπαγγελματικὴ μεταβολὴ καὶ ἐνδεχομένως ἡ ἐπαγγελματικὴ προαγωγὴ τῶν, παρουσιάσθησαν κατὰ τὴν συνέντευξιν.

Τὰ ἀνωτέρω συνεπληρώθησαν με πληροφορίας σχετικὰς πρὸς τὰ κίνητρα ἀναχωρήσεως εἰς τὸ ἐξωτερικόν καὶ πρὸς τὰς ἐκτιμήσεις καὶ ἐντυπώσεις τῶν μεταναστῶν ἐκ τῆς ἐκεῖ ἐργασίας καὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ὅλα αὐτὰ ἐπέτρεψαν νὰ σχηματισθῆ μία εἰκὼν τοῦ τί προσέφερον ἡ μετανάστευσις αὐτῇ, ἡ ὁποία κατέληξεν εἰς τὴν ἐπιστροφὴν τῶν μεταναστῶν.

ἀποτελέσματα τῆς δοκιμαστικῆς ἔρευνᾶς

Ἡ δοκιμαστικὴ ἔρευνα, τῆς ὁποίας συνοπτικῶς παρατίθενται μόνον τὰ πρῶτα ἀποτελέσματα, διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου μέχρι τοῦ Ἀπριλίου 1966 καὶ ἐπραγματοποιήθη εἰς βιομηχανίας ἀνηκούσας εἰς τοὺς κλάδους τοῦ ἀκολουθοῦντος πίνακος.

Αἱ βιομηχανίαί αὐταὶ ἐπελέγησαν ἀπὸ κατάλογον βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων αἱ ὁποῖαι ἔχουν προσ-

Βιομηχανία¹ κατὰ σειράν ἐρευνῆς Ἐρωτηθέντες ἐργάται

1. Βιομηχανία οἰκιακῶν ἠλεκτρικῶν συσκευῶν	15
2. Βιομηχανία λεβητῶν	3
3. Βιομηχανία τηλεφωνικῶν καλωδίων	4
4. Βιομηχανία ὑφαντουργικῆ	11
5. Βιομηχανία οἰκιακῶν ἠλεκτρικῶν συσκευῶν	4
6. Βιομηχανία ταπητῶν	3
Σύνολον	40

1. Περιοχὴ Ἀθηνῶν : 5, βιομηχανία Πατρῶν : 1.

λάβει μετανάστας ἐπιστρέψαντας ἐκ δυτικῆς Εὐρώπης. Ὁ κατάλογος κατηρτίσθη ὑπὸ τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Βιομηχάνων καὶ ἔχει ἐνδεικτικὴν ἀξίαν μόνον. Διὰ διαφόρους λόγους, εἶναι δύσκολον εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις νὰ γνωρίζουν τὸν ἀκριβῆ ἀριθμὸν τῶν ἐργατῶν των οἱ ὅποιοι ἔχουν προηγουμένως ἐργασθῆ εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν πρόσληψιν εἰς τὰς ἑλληνικὰς βιομηχανίας ἢ καὶ μεταγενεστέρως οἱ ἐπιστρέφοντες ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐργάται δὲν δηλώνουν πάντοτε ὅτι εἶχον μεταναστεύσει. Ἐξ ἄλλου, εἶναι γεγονός ὅτι ἐνίοτε ἡ ὑπερσία προσωπικοῦ τῶν ἐπιχειρήσεων δὲν ἐπιμένει νὰ πληροφορηθῆ ἔάν οἱ ὑποψήφιοι πρὸς πρόσληψιν εἶχον ποτὲ μεταναστεύσει. Ὁ ἀνωτέρω κατάλογος δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθῆ ὡς πλήρης ἀπογραφή ἀλλ' ὡς ἐνδεικτικὸς πίναξ (βλ. παράρτημα 4), ὁ ὁποῖος ἐπέτρεψε τὴν ἐπιλογὴν τῶν ἐξ ἐπιχειρήσεων τῆς ἐρευνῆς.

Ἡ ἐπιλογή τῶν ἐπιχειρήσεων προσδιορίσθη ὑπὸ τεχνικῶν κριτηρίων διενεργείας τῆς ἐρευνῆς (π.χ. εὐχέρεια μεταβάσεως τοῦ ἐρευνητοῦ). Ὁ ἐρευνητὴς ἐλάμβανε συνέντευξιν συνήθως ἀπὸ ὅλους τοὺς μεταναστεύσαντας ἐργάτας τοῦ ἐργοστασίου. Σπανίως μόνον εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παραλείψῃ ὠρισμένους (π.χ. ὄσους εἰργάζοντο κατὰ τὴν νύκτα). Αἱ συνεντεύξεις ἐλαμβάνοντο ἐντὸς τῶν ἀναφερθέντων ἐργοστασίων. Ὁ ἐρευνητὴς ἦτο συνήθως μόνος μετὰ τοῦ παλιννοστήσαντος ἐργάτου εἰς γραφεῖον ἐιδικῶς παραχωρηθῆν. Συνέβη ὁμως νὰ παρίστανται κατὰ τὴν συνέντευξιν καὶ ἄλλα πρόσωπα, εἰς παρατηρηταί, τὰ ὁποῖα σπανίως παρενέβησαν εἰς ὠρισμένας φάσεις.

Ἡ παρουσία, εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτάς, τρίτων κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς συνεντεύξεως δὲν φαίνεται νὰ ἐδυσχέρανε τὴν καλὴν διεξαγωγὴν τῆς ἐρευνῆς οὔτε νὰ ἐπηρέασε τὰ ἀποτελέσματα. Τὰ παρατιθέμενα κατωτέρω συμπεράσματα, περισσώτερον δὲ ἢ ἀναλυτικὴ ἐκθεσις τῆς ἐρευνῆς, ὅταν δημοσιευθῆ, θὰ πείσῃ διὰ τὸ ἀνεπηρέαστον τῶν ἀπαντήσεων.

πρῶτα ἀποτελέσματα τῆς ἐρευνῆς

α) Οἱ ἐργάται πρὶν μεταναστεύσουν

1. Ἡ ἐρευνα διεξήχθη μετὰξὺ ἐργατῶν τῶν ὁποίων τὰ χαρακτηριστικά ἔχουν ὡς ἑξῆς:
— ἄνδρες 33, γυναῖκες 7, σύνολον 40,
— ἡλικία τῶν ἐργατῶν πρὶν μεταναστεύσουν: 80% μέχρι 34 ἐτῶν (32 ἐπὶ 40) καὶ 20% ἄνω τῶν 35,

— ἄγαμοι πρὶν μεταναστεύσουν 70%, ἔγγαμοι 30% (13 ἐπὶ 40),
— διανομὴ πρὶν μεταναστεύσουν: 23 εἰς Ἀθήνας, 9 εἰς Πελοπόννησον, 4 εἰς Βόρειον Ἑλλάδα, 4 ἄλλαχοι,
— 5 ἄγροται καὶ 35 κάτοικοι πόλεων (ἐκ τῶν ὁποίων 20 ἀγροτικῆς προελεύσεως, μεταναστεύσαντες ἐκ τῆς ὑπαίθρου εἰς Ἀθήνας καὶ Πάτρας),
— τὰ δημογραφικὰ χαρακτηριστικά τῆς ἐρευνηθείσης ομάδος εἶναι ἀντιπροσωπευτικά τοῦ συνόλου τῶν πρὸς Εὐρώπην ἑλλήνων μεταναστῶν (νέοι, ἄγαμοι, ἀναχωρήσαντες μετὰ τὸ 1959).

Κατὰ γενικὸν κανόνα, οἱ μετανάσται προέρχονται ἐκ Βορείου Ἑλλάδος καὶ εἶναι ἄγροται. Ἀντιθέτως, ἡ ἐρευνηθεῖσα ὁμάς περιελάμβανε κατὰ πλειοψηφίαν κατοίκους τῆς Νοτίου Ἑλλάδος, ἰδίως δὲ τοῦ πολεοδομικοῦ συγκροτήματος τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς πόλεως τῶν Πατρῶν. Οἱ ἡμίσεις περίπου τῶν ἀστῶν αὐτῶν ἐγεννήθησαν καὶ ἠνδράρθησαν εἰς τὴν ὑπαίθρου.

Τὸ ἀστικόν στοιχεῖον κυριαρεῖ, ὡς ἐκ τούτου, εἰς τὴν ἐρευνηθεῖσαν ὁμάδα. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται ἐκ τῶν δεδομένων τῶν σχετικῶν μὲ τὸ πρὸ τῆς μεταναστεύσεως ἐπίπεδον μορφώσεως καὶ τὸ ἐπάγγελμα τῶν ἐρωτηθέντων. Τὰ 3/4 αὐτῶν ἦσαν ἀπόφοιτοι δημοτικῶν σχολῶν καὶ τὸ 1/4 εἶχον παρακολουθήσει τεχνικὴν σχολὴν. Ἡ τελευταία κατηγορία (1/4) περιλαμβάνει καὶ ἄτομα τὰ ὁποῖα ἐνεγράφησαν εἰς τεχνικάς σχολὰς μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν γυμνασιακῶν τῶν σπουδῶν. Ἐκ τούτων ἄλλοι μὲν συνεπλήρωσαν τὴν τεχνικὴν τῶν ἐκπαίδευσιν, ἄλλοι δὲ ὄχι. Τόσον οἱ μὲν, λόγῳ τῆς τεχνικῆς ἐκπαίδευσέως των, ὅσον καὶ οἱ δὲ, λόγῳ τῆς πρακτικῆς ἐξασκήσεως τοῦ ἐπαγγέλματος, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑπαχθοῦν πρὸ τῆς μεταναστεύσεως εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐιδικευμένων βιομηχανικῶν ἐργατῶν, ἐνίοτε δὲ καὶ ὡς ἄκρως ἐιδικευμένοι τεχνῖται. Τὸ ἐν τέταρτον μόνον αὐτῶν ἀποτελεῖται ἀπὸ γεωργούς καὶ χειρώνακτας τῶν πόλεων.

β) Οἱ ἐργάται κατὰ τὴν παραμονὴν των ἐν τῷ ἐξωτερικῷ

2. Κίνητρα μεταναστεύσεως ὑπῆρξαν τὰ ἀκόλουθα, κατὰ τὰς δηλώσεις τῶν ἐρωτηθέντων:

— λόγοι οἰκονομικοί:
διὰ νὰ κερδίσω περισσώτερα 14
διὰ νὰ καλυτερεύσω τὴν ζωὴν μου 6
διὰ νὰ βρῶ δουλειά 5 25
— οἰκογενειακοὶ ἢ προσωπικοὶ λόγοι (διὰ νὰ συναντήσω τὴν ἀνδρα μου, νὰ ἐπισκεφθῶ τοὺς γονεῖς μου, κτλ.) 5
— διὰ νὰ κάμω ἐπαγγελματικὴν ἐξάσκησιν ἀμειβομένην εἴτε ἐξάσκησιν ἐξειδικεύσεως ἢ τελειοποιήσεως εἰς τὴν ἐιδικότητά μου 6
ἢ δι' ἐξάσκησιν (stage) ὀργανωθεῖσαν ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιχειρήσεως εἰς τὴν ὁποίαν ἐργαζόμενον πρὶν φύγῃ εἰς τὸ ἐξωτερικόν 4 10
Σύνολον 40

Τὰ κίνητρα πρὸς μετανάστευσιν δὲν εἶναι μόνον οἰκονομικά. Ἡ παρουσία γονέων εἰς τὸ ἐξωτερικὸν προσελκυστικὴ καὶ τὰ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας. Ἡ επαγγελματικὴ τελειοποίησις ἢ ἡ ἐκμάθησις ἐνὸς επαγγελματοῦ παρουσιάζεται συνὰς ἡς κίνητρον μεταναστεύσεως εἰς τὴν ὁμάδα τῶν ἐργατῶν οἱ ὁποῖοι ἀπήντησαν εἰς τὸ ἐρωτηματολόγιον (1/4 τοῦ συνόλου). Ἡ σημασία τῆς συχνότητος αὐτῆς δὲν μειοῦται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι 4 ἐπὶ τῶν 10 οἱ ὁποῖοι προέβαλον αὐτὸν τὸν λόγον εἶπον ἀποσταλῆ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν διὰ μετεκπαίδευσιν ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴν ἐπιχειρήσιν εἰς τὴν ὁποίαν ἐργάζοντο. Ἄλλαι ἐρευναι, γενόμεναι εἴτε μεταξὺ ἐλλήνων ἐργατῶν πρὸ τῆς μεταναστεύσεώς των εἴτε εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην μεταξὺ ἐλλήνων μεταναστῶν, ἐπιβεβαιώνουν ὅτι τὴν ἀπόφασιν διὰ μετανάστευσιν εἰς μίαν χώραν περισσότερο ἐκβιομηχανισμένην καὶ εὐρισκομένην ὄχι πολὺ μακρὰν τῆς Ἑλλάδος ἐπηρεάζει σημαντικῶς ἡ ἐπιθυμία δι' ἀπόκτησιν ἐιδικεύσεως. Ἐξ ἄλλου, τὸ πρόγραμμα μετεκπαίδευσως (stage) τὸ ὀργανωθὲν ὑπὸ ἐλληνικῆς ἐπιχειρήσεως οὐδεμίαν παρουσιάζει πρακτικὴν διαφοράν ἀπὸ τὴν ἄλλην μετανάστευσιν αὐτὴν καθ' ἑαυτήν. Οἱ «μετεκπαιδευθέντες» παρέμειναν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἀρκετὸν διάστημα μετὰ τὸ πέρασ τοῦ προγράμματος, καθόρισαν δὲ οὐσιαστικῶς μόνον τὸν ἐκεῖ «πρόγραμμα» ἐργασίας, παραμονῆς καὶ ἐκμαθήσεως τέχνης. Συνεδύσαν ἐπίσης τὴν ἐκμάθησιν ἢ τελειοποίησιν εἰς τὴν τέχνην μὲ τὴν ἐπιθυμίαν ἀποταμιεύσεως χρημάτων, γνωριμίας νέας χώρας, κτλ. Τοῦτο ὑπῆρξε κοινὴ συμπεριφορὰ διὰ τοὺς περισσότερους τῶν μεταναστῶν.

3. Οἱ μετανάσται εἶχον κατανεμηθῆ ὡς ἐξῆς κατὰ χώρας: Δυτικὴ Γερμανία 36, Γαλλία 1, Ἀγγλία 1, Ἑλβετία 1, Καναδᾶς 1. Σύνολον 40.

Εἰς τὸ ἐξωτερικὸν, οἱ περισσότεροι μετανάσται ἀπησχολήθησαν εἰς τὴν βιομηχανίαν. Μία μερὶς μόνον ἀπησχολήθη εἰς ἐργασίας παρομοίας μὲ αὐτὰς τὰς ὁποίας ἤσκει προηγουμένως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ ὑπόλοιποι ἀπησχολήθησαν εἰς διαφόρους βιομηχανικὰς ἐργασίας, ἄλλοτε ἀναλόγως πρὸς τὰς προσδοκίας των, ἄλλοτε ἀσχέτους πρὸς τὰς ἐπιθυμίας των καὶ τοὺς σκοποὺς διὰ τοὺς ὁποίους μετέβησαν εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἐξ ἄλλου, διεπιστώθη ὅτι ἡ μετακίνησις ἀπὸ μίας ἐργασίας εἰς ἄλλην ἢ ἀπὸ ἐνὸς ἐργοστασίου εἰς ἄλλο ἀποτελεῖ σὺνήθεσ φαινόμενον δι' αὐτοὺς, ὅπως δι' ὄλους τοὺς μετανάστας γενικῶς.

Οἱ μετανάσται πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των ἐξ Ἑλλάδος ἀνέμεινον ὅτι εἰς τὸ ἐξωτερικόν θὰ ἐκέρδιζον περισσότερα χρήματα εἰς ἐργασίαν «ὀλιγώτερον κοπιαστικὴν καὶ περισσότερον καθαρὰν» (20 ἐπὶ τῶν 40) ἢ ὅτι θὰ ἐτελειοποιούν τὴν τεχνικὴν των, «ὥστε κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν των εἰς Ἑλλάδα νὰ ἐξασφαλίσουν καλύτερον μέλλον» (10 ἐπὶ τῶν 40). Αἱ προσδοκίαι μερικῶν δὲν ἐξεπληρώθησαν, διότι, ὡς ἐδήλωσαν, «κερδίσεις ἔξω περισσότερα, ξοδεύεις ὅμως

καὶ περισσότερα διὰ νὰ ζήσης» ἢ διότι τὸ ὑψηλὸν ἡμερομίσθιον δὲν ἀντισταθμίζει τὰς δυσκολίας προσαρμογῆς εἰς τὸ «κλίμα» καὶ τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον (7 ἐπὶ τῶν 20). Ἄλλοι εἶπον δὲ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μάθουν τὴν ἐργασίαν τὴν ὁποία ἠθέλουν. Πάντως, οἱ «δυσηρησθέντες» ἀποτελοῦν τὴν μειονότητα (12 ἐπὶ τῶν 37).

4. Ἡ προσαρμογὴ εἰς τὴν σύγχρονον βιομηχανικὴν ἐργασίαν φαίνεται ὅτι ἤτο ἀρκετὰ καλὴ. Ἐρωτηθέντες ἂν τελικῶς ἔμειναν εὐχαριστήμενοι ἀπὸ τὴν ἐργασίαν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, 37 ἀπήντησαν καταφατικῶς (ἂν καὶ 6 ἐκ τῶν 37 προσέθεσαν εἰς τὴν κατάφασιν μερικὰς ἐπιφυλάξεις ἀσχέτους πρὸς τὴν ἐργασίαν) καὶ 3 ἐκ τῶν 40 ἀπήντησαν ἀρνητικῶς. Τὰ 9 αὐτὰ ἄτομα ἐδικαιολόγησαν τὴν στάσιν των κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον πρὸς τοὺς «δυσηρησθέντους» τοὺς ὁποίους ἤδη ἀνεφέραμεν: πρόκειται κυρίως διὰ δυσκολίας εἰς τὴν κοινωνικὴν προσαρμογὴν. Ἡ προσαρμογὴ εἰς τὴν ἐργασίαν ἐπιβεβαιούται ἐκ τῶν ἀπαντήσεων εἰς μίαν ἄλλην ἐρώτησιν, σχετικὴν πρὸς τὰ μὴ οἰκονομικὰ ὄφελῃ ἐκ τῆς ἐργασίας εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἐπὶ 37 ἀπαντήσεων αἱ 26 ἦσαν θετικαί. Πάντως, 11 ἄτομα θεωροῦν ὅτι ἡ ἐργασία δὲν παρουσιάζει ἄλλο ὄφελος πλὴν τοῦ οἰκονομικοῦ. Μεταξὺ αὐτῶν, 3 ἐδήλωσαν ὅτι «δὲν ὑπῆρχε τίποτε νὰ μᾶθη κανεῖς». Ὅμως, εἰς ἄλλας ἀπαντήσεις, δοθεῖσας ἐπὶ ἄλλων ἐρωτήσεων, ὑποδεικνύεται ὅτι τὰ μὴ οἰκονομικὰ ὄφελῃ τῆς ἐργασίας, ἰδίως ἡ εἰδικεύσις, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῶν ὑπὸ ὀρισμένας συνθήκας, δηλαδὴ «μεγαλύτερον διάστημα παραμονῆς εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἀλλαγὴν ἐργασίας, περιορισμὸν εἰς χαμηλότερον ἡμερομίσθιον, ἱκανοποιητικὸν ἐπίπεδον μορφώσεως πρὸ τῆς μεταναστεύσεως, κτλ.».

5. Ἡ ζωὴ τῶν μεταναστῶν μετὰ τὴν ἐργασίαν των συνεχίζεται εἰς τὸ Heim (σπίτι τοῦ ἐργοστασίου) ἢ εἰς τὴν ξένην οἰκογενεῖαν ἢ ὁποία ἐνοικιάζει δωμάτια ἢ εἰς τὴν πανσιὸν ὅπου κατοικοῦν· ἐπίσης εἰς τὸ καφενεῖον, ὅπου συνάπτουν γνωριμίας μὲ συμπαιτριώτας, ἐνοπίους ἢ μετανάστας ἄλλων ἐθνικοτήτων. Ἐξ ἄλλου, ὁ κινηματογράφος, αἱ ἐκδρομαί, οἱ περίπατοι ἀποτελοῦν συνήθεσ τρόπους ψυχαγωγίας. Τέλος, εἰς τὴν κατοικίαν των ὑπάρχει πάντοτε ἀρκετὴ ἀπασχόλησις (μαγειρεύμα, περιποίησις ἐνδυμάτων), ὅταν βεβαίως οἱ μετανάσται ἔχουν ἀφήσει τὴν οἰκογενεῖαν των εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰς περισσότερας περιπτώσεις (5 ἀνδρόγυνα ἐκ τῶν 11 ἔξω μαζὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν). Καίτοι οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἐρωτηθέντας πρόηγον μετανάστας ἔμειναν εὐχαριστήμενοι ἀπὸ τὴν κατοικίαν καὶ τὰς συνθήκας διαβιώσεως, αἱ γυνῶμαι τὸν διχάζονται ὡς πρὸς τὴν διάρκειαν τοῦ ἐλευθέρου χρόνου. Ὅσοι ἐδήλωσαν ὅτι ἠχαραριστοῦντο κατὰ τὸν ἐλευθέρου χρόνου τὸν, ἐτόνισαν τὴν δυνατότητα «νὰ ἐξοδεύη κανεὶς ἀρκετὰ διὰ νὰ διασκεδάσῃ, ἀφοῦ ἔξω κερδίζει ἀρκετὰ», ἢ ἐδήλωσαν ὅτι τὸ ἀνώτερον βιοτι-

κὸν ἐπίπεδον τοῦ ἐξωτερικοῦ κάνει τὴν ζωὴν περισσότερο ευχάριστον. Οἱ ἄλλοι ἀποδίδουν τὴν δυσ-
 ἀρέσειάν των εἰς τὸ κλίμα, τὴν μόνωσιν καὶ τὴν
 νοσταλγίαν, εἰς τὸν διάφορον τρόπον διασκεδάσεως
 εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἡ αὐτὴ διαφορά ἀπόψεων παρα-
 τηρεῖται καὶ εἰς δοθεῖσας ἀπαντήσεις εἰς τὴν ἐρω-
 τησιν «πῶς σὰς φάνηκε ἡ ζωὴ εἰς τὸ ἐξωτερικόν»:

— καλὴ, καλύτερη ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα	8
— περιβάλλον περισσότερο ἀνεπτυγμένον	6
— ὁ ἐργάτης δὲν στερεῖται τίποτε	6 20
— καλύτερη μόνον διὰ τὸν λόγον διὸ κερδίζει	
— κανεὶς περισσότερα χρήματα	8
— εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ τρόπος ζωῆς εἶναι κα-	
— λύτερος	10 18
— δὲν ἀπὴντησαν	2
— Σύνολον	40

Ὁ αὐτὸς διαφορισμός, ἀρκετὰ σαφῆς, ἐμφανίζεται
 εἰς τὰς ἀπαντήσεις τὰς δοθεῖσας εἰς τὴν τελευταίαν
 ἐρώτησιν, ἡ ὁποία ὑπεβλήθη σχετικῶς μετὰ τὴν ζωὴν
 εἰς τὸ ἐξωτερικόν: «Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐργασίαν, εἰς
 τί ἄλλο νομίζετε ὅτι ἦτο χρήσιμος ἡ ἐμπειρία τῆς
 ζωῆς εἰς τὸ ἐξωτερικόν»: 4 ἐκ τῶν ἐρωτηθέντων δὲν
 ἀπὴντησαν καὶ 2 ἄλλοι ἐπανερχοῦνται εἰς τὰ ὀικο-
 νομικὰ ὄφελῃ (ἀποταμίευσις, κτλ.). Τέλος, 14 ἀπὴντη-
 σαν: «σὲ τίποτε», ἐνθ' 20 εἶπον ὅτι ἡ ζωὴ εἰς τὸ ἐξω-
 τερικὸν διήρτυνε τοὺς πνευματικούς των ὀρίζοντας.

Ἀπὸ τὰς διαφορούς αὐτὰς ἐκτιμήσεις τῆς κοινω-
 νικῆς ζωῆς εἰς τὸ ἐξωτερικὸν εἰς τὰς ὁποίας προέ-
 βησαν οἱ 40 ἐργάται, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι
 ἡ κοινωνικὴ προσαρμογὴ τοῦ συνόλου τῆς ὁμάδος
 ἦτο σχετικῆ. Τὸ ἐξωτερικὸν προσελκύει τοὺς Ἑλ-
 ληνας, διότι προσφέρει ὑψηλὰ ἡμερομίσθια. Ἐν τού-
 τοις, ἐδήλωσαν ὅτι ἡ παραμονὴ τὸν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν
 τοὺς ἐβεβαίωσεν ἐπὶ «ἡ εὐτυχία δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ
 τὰ χρήματα». Εἶχον ἐπίσης τὴν εὐκαιρίαν νὰ συγ-
 κρίνουν ὅτι προσφέρει εἰς αὐτοὺς ἡ κοινωνία καὶ
 τὸ περιβάλλον καταγωγῆς των, ἡ γενέτειρα, μὲ ἐ-
 κείνῳ τὸ ὁποῖον χαρίζει ἡ χώρα ὅπου εἶχον μετανα-
 στεύσει, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς οἰκονομ-
 κῆς ὀφελείας. Ἡ πλάστιγξ ἐβάρυνε πρὸς τὸ μέρος
 τῆς χώρας ὅπου ἐγεννήθησαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπέ-
 στρεψαν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Παρ' ὅλα αὐτὰ, ἡ μετανά-
 στευσις ἦτο δι' αὐτοὺς ἐμπειρία καὶ ἐμπλουτισμός
 τῆς προσωπικότητος, καίτοι διήρκεσεν ἐλάχιστον
 χρόνον διὰ τοὺς περισσότερους, ἦτοι 0-12 μῆνας
 διὰ τὸ ἥμισυ τῶν ἐρωτηθέντων, 13-24 μῆνας διὰ τὸ
 ἓν τέταρτον, παρ' ὅτι δὲ μόνον διὰ τὸ ὑπόλοιπον
 τέταρτον (2-10 ἔτη).

γ) Οἱ ἐργάται κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν των εἰς Ἑλλάδα

6. Τὰ κίνητρα ἐπιστροφῆς εἰς τὴν πατρίδα, κατὰ
 τὴν δῆλωσιν τῶν ἐρωτηθέντων ἐργατῶν, εἶναι:

— δυσκολία δημιουργίας οἰκογενείας, δυσκο-
 λία προσκλήσεως καὶ ἐγκαταστάσεως τῆς
 οἰκογενείας ἢ ἀκόμη δυσκολία παρατάσεως
 τῆς παραμονῆς τῆς οἰκογενείας εἰς τὸ ἐξω-

τερικόν (ἐξ αὐτῶν 4 ἐπέστρεψαν διὰ νὰ ὑπαν-
 δρευθοῦν) 11

— πρόσκλησις ἢ ἐν συμβάν εἰς τὴν πατρικὴν	
οἰκογένειαν ἐν Ἑλλάδι	7
— προσωρινὴ ἐπιστροφή καταλήξασα εἰς ὀριστι-	
κὴν (ἐπίσκεψις εἰς τοὺς γονεῖς, θητεία)	6
— προοπτικαὶ ἐργασίας λόγω τῆς ἀποκτηθείσης	
εἰς τὸ ἐξωτερικὸν εἰδικεύσεως	3
— ἡ ζωὴ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν δὲν ἤρесе	6
— οἱ ὄροι ἐργασίας καὶ ἀμοιβῆς δὲν ἦσαν ἰκα-	
νοποιοιτικοὶ	4
— δυσκολία προσαρμογῆς εἰς τὸ κλίμα	2
— δὲν ἀπὴντησαν	1
— Σύνολον	40

Οἱ λόγοι ἐπιστροφῆς εἶναι δυνατόν νὰ διακριθοῦν
 εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας: «ἀπόθησις» τοῦ ἐξω-
 τερικοῦ καὶ «ἐλξις» τῆς Πατρίδος. Ἡ ἀπόθησις πε-
 ριλαμβάνει 23 περιπτώσεις: δυσκολία οἰκογενεια-
 κῆς ζωῆς εἰς τὸ ἐξωτερικόν, δυσκολία προσαρμο-
 γῆς εἰς τὸ κλίμα, τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον, τοὺς
 ὄρους ἐργασίας καὶ ἀμοιβῆς. Ἡ ἐλξις ὀφείλεται εἰς
 λόγους οἰκογενειακούς, κοινωνικούς, κλίματος ἢ καὶ
 ἐπαγγελματικούς.

Πρὶν ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Ἑλλάδα 23 ἐκ τῶν ἐρω-
 τηθέντων δὲν εἶχον φροντίσει δι' ἐξέυρεσιν ἐργασίας.
 Ἄλλὰ οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν εἶχον πληροφορηθῆ
 «πῶς τώρα πιά βρίσκει κανεὶς δουλειὰ εἰς τὴν Ἑλ-
 λάδα». Οἱ ὀποῖοι 12 εἶτε εἶχον ἐπικοινωνήσει
 προηγουμένως μετὰ τὴν ἐλληνικὴν ἐπιχείρησιν ὅπου
 εἰργάζοντο πρὸ τῆς μεταναστευσῆς των εἶτε, ἀφοῦ
 ἐπέστρεψαν, παρουσιάσθησαν εἰς αὐτὴν πιστεύοντες
 (καὶ δικαιολογημένως) ὅτι θὰ ὑπάρχεν ἐκεἶ ἐργασία
 δι' αὐτοὺς (οἱ τελευταῖοι εἶναι καὶ οἱ περισσότεροι
 αὐτῆς τῆς κατηγορίας). Ἐδῶ φαίνεται σαφῆς ἡ ἐλ-
 λειψία τῆς ἐργασίας τὴν ὁποίαν ἵσκει πρὸ τῆς ἀναχω-
 ρήσεως ὁ μετανάστης καὶ μάλιστα ἡ ἐλξις τῆς ἐπι-
 χεیرهσεως¹ εἰς τὴν ὁποίαν ἀψηχολεῖτο (13 περι-
 πτώσεις ἐπὶ τῶν 40).

Μερικοὶ ἐκ τῶν παραμεινάντων ἐπ' ἀρκετὸν χρό-
 νον εἰς τὸ ἐξωτερικόν, οἱ ὁποῖοι εἶχον οὐτὴν τὴν
 εὐκαιρίαν νὰ τελειοποιηθοῦν ἐπαγγελματικῶς (10 ἐπὶ
 τῶν 40), μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν των εἰς Ἑλλάδα ἐτυ-
 χον ἐπαγγελματικῆς προαγωγῆς. Ὅχι μόνον ἀμείβον-
 ται σήμερον ἐδῶ μετὰ ὑψηλὸν ἡμερομίσθιον ἀλλὰ κατὰ
 γενικὸν κανόνα μεταπηδοῦν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν
 ἐπὶ μισθῷ ὑπαλλήλων (3.800 - 5.000 δρχ. μηνιαῖος)
 καὶ ἐπωμίζονται ἀντιστοίχους μετὰ τὴν θέσιν αὐτὴν
 εὐθύνας (10 ἐπὶ τῶν 40). Ἐκτὸς τῶν «ἐπιλέκτων»
 αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον κατὰ κανόνα ἐπαρκῆ ἐπαγγελ-
 ματικὴν μόρφωσιν ἢ μεγάλην πείραν τῆς ἐργασίας
 των πρὶν φύγον διὰ τὸ ἐξωτερικόν, 10 ἄλλοι ἐπι-
 στρέψαντες μετανάσται ἀμείβονται μετὰ ἡμερομίσθιον
 ὑψηλότερον ἀπὸ τὸ κατώτατον ὄριον τῆς ἐθνικῆς

1. Ἀνάτομον ὄριον παραμονῆς εἰς τὸ ἐξωτερικόν 5 ἐκ τῶν
 11 ἐρωτηθέντων ἐργατῶν καὶ ἐργατῶν τοῦ ἐργοστασίου ὀ-
 φαντικῶν τῶν Πατρῶν ἦτο 3 μῆνες.

συλλογικῆς συμβάσεως ἐργασίας καὶ ἀνάλογον πρὸς τὴν εἰδικότητά τωv.

Πάντως, ὅσοι παρέμειναν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν μικρὸν διάστημα δὲν ἐπέτυχον ἀξιόλογον ἐπαγγελματικὴν προαγωγὴν (65-85 ἄρχ. ἡμερομίσθιον). Εἶναι φυσικὸν ἡ ἐπαγγελματικὴ ἐξέλιξις αὐτῆς τῆς κατηγορίας (20 ἐπὶ 40) νὰ προχωρήσῃ μὲ βραδύτερον ρυθμὸν.

7. Παρ' ὅλα αὐτά, ὅλοι σχεδὸν οἱ ἐπιστρέψαντες μετανάσται ἔχουν ἀποκτήσει πείραν τοῦ τρόπου ἐργασίας εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Συγκρίνοντας τὸν τρόπον ἐργασίας εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἔδωσαν ἀπαντήσεις τὰς ὁποίας δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν εἰς δύο κατηγορίας: 6 μόνον ἐκ τῶν 40 ἐργατῶν εἶπον ὅτι οὐδεμία ἀλλαγὴ ἐπῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀποδημίας τῶν· οἱ υπόλοιποι ἐδῆλωσαν ὅτι ἡ ἐργασία τώρα εἰς Ἑλλάδα εἶναι ἄρκετά καλὴ, περισσότερο εὐκόλος, ἐξειλιγμένη ἀπὸ τεχνικῆς πλευρᾶς καὶ ὅτι πλέον ἡ ζωὴ εἶναι εὐθηνοτέρα (22 περιπτώσεις ἐπὶ 40). Ἀντιθέτως, 23 θεωροῦν τὴν ἐργασίαν εἰς Ἑλλάδα περισσότερο ἐπιπονον, ὄχι καλῶς ἀμειβομένην, ὕστεροσαν ἀπὸ τεχνικῆς πλευρᾶς, καὶ τὸ κλίμα συνεργασίας ἐντὸς τοῦ ἐργοστασίου ὀλιγώτερον καλόν.

Οὗτο, διὰ νὰ καλύτερῆσῃ ἡ ἐργασία εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἱ ἐπιστρέψαντες μετανάσται ὑπέδειξαν:

— εἰδικεῦσιν, εὐσυνείδητον ἐργασίαν	5
— ἐκσυγχρονισμὸν μηχανημάτων	14
— ἐκσυγχρονισμὸν μεθόδων ἐργασίας	7
— βελτιώσιν τοῦ κλίματος συνεργασίας ἐντὸς τοῦ ἐργοστασίου καὶ τῶν συνθηκῶν ἐργασίας	3
— αὐξήσιν τῶν ἡμερομισθίων	5
Σύνολον ἀπαντήσεων	34

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ τεχνολογικοῦ καὶ κοινωνικοῦ προηγμένου περιβάλλοντος ἐργασίας εἰς δυτικὴν Εὐρώπην, ἡ ὁποία μάλιστα ἐκτελεῖται ὑπὸ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ «εἰδικευμένου καὶ εὐσυνείδητου», εἶναι σαφῆς εἰς τὰς ἀπαντήσεις αὐτάς. Τοῦτο ἐπιβεβαιούεται καὶ ἐκ τῶν ἀπαντήσεων εἰς τὴν ἐρώτησιν: «Προσπαθήσατε νὰ βοηθήσετε εἰς τὸ νὰ γίνεταί τώρα ἡ δουλειὰ καλύτερα; Ἐάν ναί, μὲ ποιὸν τρόπον;» Ναί: Μὲ τὴν πείραν μου (ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν) καὶ ἐφαρμοζόν τὰς γνώσεις πού ἀπέκτησα (17 ἐπὶ 27).

Ἄξι: Διότι πρέπει νὰ ἐκσυγχρονισθοῦν αἱ μηχανικαὶ ἐγκαταστάσεις ἢ νὰ ἐξεύρω ἐργασίαν ἀνάλογον μὲ τὰς ικανότητάς μου (10 ἐπὶ 27).

Ἐξ ἄλλου, οἱ ἐπιστρέψοντες μετανάσται θεωροῦν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν πείραν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐργασίας τὴν ἀποκτηθεῖσαν εἰς τὸ ἐξωτερικόν χρησιμὸν διὰ τὸ μέλλον τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα (28 περιπτώσεις ἐπὶ 40, ἐκ τῶν ὁποίων 13 διότι ἔμαθον ἢ ἐτελειοποίησαν τὸ ἐπάγγελμά τῶν καὶ 5 διότι ἀντελήφθησαν τελικῶς ὅτι τὸ μέλλον τῶν θὰ εἶναι καλύτερον ἐάν ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Ἑλλάδα). Ἐπίσης, οἱ περισσότεροι θεωροῦν καλύτερον τὸ ὅτι ἐπέστρεψαν (29 ἐπὶ 37 ἀπαντήσεων). Ἐν τούτοις, ἐάν αἱ συνθηकाὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν ἦσαν εὐνοϊκότεραι, 8 ἐκ τῶν 29

ἐργατῶν δὲν θὰ εἶχον ἐπιστρέψει εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τέλος, «ἐλπίδα δι' ἕν καλύτερον μέλλον εἰς τὴν Ἑλλάδα» ἔχουν 24 ἐκ τῶν 40 ἐρωτηθέντων. Ἄλλα τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτὴν εἰς τὸ μέλλον δὲν συμμερίζονται 15 ἄλλοι, οἱ ὅποιοι ἀπήντησαν ἀρνητικῶς ἢ σχεδὸν ἀρνητικῶς: «δὲν ξέρω..., τὰ ἡμερομίσθια εἶναι χαμηλά..., δὲν ὑπάρχει ἀκόμη σταθερὴ δουλειά, κτλ.».

Τίθεται λοιπὸν τὸ ἐρώτημα, μήπως «σκέπτονται νὰ μεταναστεύσουν πάλιν εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην; Ἐάν ναί, διατί;». Αὐτὴ ἦτο ἡ προτελευταία ἐρώτησις τῆς ἐρεύνης. Αἱ ἀπαντήσεις εἶναι ἀρνητικαὶ διὰ 29 ἐκ τῶν 39. Οἱ ἄλλοι 10 ἀντιμετωπίζουν αὐτὴν τὴν πιθανότητα: Ἐκ τούτων 2 σκέπτονται νὰ μεταναστεύσουν πάλιν, ἀλλὰ μόνον διὰ νὰ ἀποκτήσουν εἰδικότητα διὰ τὸν ἑαυτόν τῶν ἢ διὰ νὰ τὴν διδάξουν εἰς τὰ τέκνα τῶν. Ἐξ ἄλλου, 5 ἐργάται εἶπον ὅτι θὰ μετανάστευσον πάλιν εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην διὰ νὰ ἔχουν ὑψηλότερον ἡμερομίσθιον. Τέλος, 3 άτομα σκέπτονται νὰ μεταναστεύσουν πάλιν, ἀλλὰ τὴν φορὸν αὐτὴν εἰς νότιον Ἀφρικὴν, διότι ἡ δυτικὴ Εὐρώπη καὶ ἡ Ἑλλάς τοὺς ἀπεγοῆτευσαν.

Ἐπειδὴ μετὰ τῶν ἐρωτηθέντων ἐργατῶν ὑπάρχουν δύο οἱ ὅποιοι εἶχον μεταναστεύσει εἰς δυτικὴν Εὐρώπην διὰ τρίτην φορὰν, ἀλλὰ τελικῶς ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐπειδὴ εἶναι σύνθησε τὸ φαινόμενον τῆς κατ' ἐπανάληψιν μεταναστεύσεως ἐργατῶν εἰς εὐρωπαϊκὰς χώρας, μόνον ἡ πρόθεσις νέας μεταναστεύσεως εἰς ὑπερπόντιους χώρας εἶναι ἀξία νὰ σημειωθῇ.

Ἡ ἀρνητικὴ διάθεσις πρὸς νέαν μετανάστευσιν (3/4 τῶν ἐπιστρεψάντων) ἐπιβεβαιούεται ἐκ τῶν συμβουλῶν τὰς ὁποίας οἱ ἐρωτηθέντες θὰ ἔδιδον (ἢ ἔδωσαν) εἰς ὅσους θὰ ἠρώτων αὐτούς ἐάν εἶναι καλὸν νὰ μεταναστεύσῃ κανεὶς εἰς δυτικὴν Εὐρώπην.

Οὗτο, ἀρνητικὴν συμβουλήν ἔδωσαν 13 ἐκ τῶν 40 ἐρωτηθέντων. Οἱ λοιποὶ 27 δίδουν θετικὴν συμβουλήν, ἀλλὰ μόνον ὑπὸ ὁρισμένας προϋποθέσεις, π.χ. νὰ μεταναστεύσουν διὰ νὰ εἰδικευθοῦν ἢ μόνον διὰ τὸ ὑψηλὸν ἡμερομίσθιον, διότι κατὰ τὰ ἄλλα ἡ μετανάστευσις δὲν εἶναι καλὴ, ἢ τέλος νὰ μεταναστεύσουν ἀλλὰ μόνον μετὰ τῆς οἰκογενείας τῶν ἢ μόνον ἐάν ἀντέχουν τὴν ἀντιεξέλιξη τῶν συνθηκῶν, κτλ. Ἡ ἔλλειψις δὲ ἀκριβῶς εὐνοϊκῶν διὰ τοὺς μετανάστας συνθηκῶν ὥθησε τοὺς ἐρωτηθέντας νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Ἑλλάδα, πράγμα τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ καὶ τὴν αἰτίαν διὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἐνδοεὐρωπαϊκὴ μετανάστευσις εἶναι ἐντελῶς προσωρινή.

προσρινά συμπεράσματα

1. Μακρο-οικονομικὴ καὶ μακρο-κοινωνικὴ ἄποψις

Τὸ φαινόμενον τῆς ἀναχωρήσεως ἐργατικοῦ δυναμικοῦ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, καθὼς καὶ ἡ ἐπιστροφή του εἰς τὴν πατρίδα συνιστᾷ πολλαπλὰς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος. Τὸ φαινόμενον αὐτὸ εἶχεv

ὡς αἰτίαν εἴτε παράγοντας κοινωνικο-οικονομικοῦς εἴτε γεγονότα ἐξοικονομικά. Ἀνεξαρτήτως πρὸς τὴν φύσιν τοῦ παράγοντος εἰς τὸν ὅποιον ὀφείλονται αἱ μετακινήσεις τοῦ πληθυσμοῦ, αὐ συνέπειαι ἦσαν πάντοτε κοινωνικο-οικονομικαί.

Ἐκ τῶν δεδομένων τῆς παρουσίας μελέτης προκύπτει ὅτι ἡ ἐπάνοδος μεταναστῶν εἰς τὴν χώραν προελεύσεώς των εἶχε γενικῶς εὐμενὴ ἐπίδρασιν καὶ ὅτι ἡ Ἑλλάς ὠφελήθη ἐξ αὐτῆς κοινωνικῶς καὶ οικονομικῶς, ἂν καὶ διάφορος ἦτο ἡ ὠφέλεια ἢ ὅποια προέκυψεν ἐκ τῶν κλιμακωτῶν ἐπιστροφῶν, ἢ ὅποια ἀπερροφήθησαν δι' ὁσμώσεως ὑπὸ τοῦ κοινωνικο-οικονομικοῦ ὄργανισμοῦ τῆς Χώρας χωρὶς σχεδὸν νὰ γίνων ἀντιληπταί, διάφορος δὲ ἡ ἐκ τῶν μαζικῶν καὶ αἰφνιδίων ἐπιστροφῶν πληθυσμῶν.

Αἱ μαζικαὶ ἐπιστροφαί, κυρίως δὲ αἱ ἀπροσδόκητοι διὰ τὴν Χώραν, ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς καὶ κοινωνικο-οικονομικῆς δομῆς τῆς Ἑλλάδος. Μάλιστα, ἀνεστάτωσαν τὴν δομὴν αὐτὴν καὶ ἐπατάχονα τὴν διαδικασίαν ἐξελίξεων αἱ ὅποια ἐιργάζοντο ἤδη εἰς τὸν ρόον τῆς κοινωνικο-οικονομικῆς ἱστορίας μας (π.χ. ἐπιτάχυνσις τῆς ἀγροτικῆς μεταρρυθμίσεως καὶ τῆς πρώτης ἀποπειρᾶς ἐκβιομηχανίσεως μετὰ τὸ 1922).

Τὸ «ἐλληνικὸν θαῦμα» τοῦ μεσοπολέμου εἶναι ἄξιον τοῦ τίτλου του, διότι ἀπερροφήθη ἔν καὶ ἡμισυ ἑκατομμύριον ἐλλήνων προσφύγων, ἀφιχθέντων ἀπροσδοκῶτως (25% ἀπότομος αὔξησις τοῦ τότε πληθυσμοῦ τῆς Χώρας). Ἀλλὰ τὸ «θαῦμα» ἦτο λογικῆς συνέπειαι τῆς δυναμικῆς καὶ ἐπιβλητικῆς ἐμφανίσεως ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς σκηνῆς (μετὰ τὸ 1909) τῶν πρώτων στοιχείων τῆς φιλελευθέρως ἀστικῆς τάξεως (ἐμπορίου, τραπεζῶν, ναυτιλιακῶν ἐταιριῶν καὶ μερικῶν πρωτοπόρων τῆς βιομηχανίας). Ἡ ἀπροσδόκητος προσθήκη τόσοσ πληθυσμοῦ συνέβαλεν εἰς τὸ ἤδη τεκταινόμενον «θαῦμα». Ὁ προσωργικὸς αὐτὸς πληθυσμὸς ἐπαίξε τὸν ρόλον μαιευτῆρος, ὁ ὁποῖος ἐπατάχυνε τὰς ὁδῖνας τοῦ τοκετοῦ. Διότι πᾶσα μαζικὴ ἐπιστροφή πληθυσμοῦ προκαλεῖ κοινωνικο-οικονομικὰς ὁδῖνας, τὰς ὁποίας πάντως ἐξουδετερώνει τὸ χαμόγελον τοῦ νεογνοῦ.

Ἀντιθέτως, αἱ κλιμακωταὶ ἐπιστροφαὶ παρουσιάζουν τὰ πλεονεκτήματα τοῦ ἀνωδύνου τοκετοῦ. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ὑπάγεται ἡ γενικὸς ἐπιτυχὴ ἐνσωμάτωσις τῶν Αἰγυπτιωτῶν, ἡ ὁποία ἐπραγματοποιήθη μετὰ τὸ 1955, περίοδον «ἀπογειώσεως» τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας, ὅτε ὑπῆρχε μεγάλη ἀνάγκη τῶν γενικῶν ἐπαγγελματικῶν γνώσεών των. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν, ἐπίσης, ἡ προηγηθεῖσα κυοφορία μιᾶς ὀρισμένης οἰκονομικῆς προόδου διεδραμάτισε τὸν ρόλον της. Πράγματι, ἐάν ἡ ἐπάνοδος τῶν Αἰγυπτιωτῶν ἐπραγματοποιεῖτο πρὸ τοῦ 1955, θὰ προεκάλεε δυσεπιλύτα προβλήματα ἀπορροφήσεώς των.

Ἀπὸ τοῦ ἐμποροτραπεζικοῦ καταλισμοῦ τῆς χθές, ἡ Ἑλλάς διέρχεται μεταβατικὸν στάδιον πρὸς τὸν βιομηχανικὸν νεοκαπιταλισμὸν, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀνάγκην ἐκπαιδευμένου καὶ ἐπαρκοῦς ἐργατικοῦ δυ-

ναμικοῦ, καθὼς καὶ πολυπληθῶν καὶ ἐξειλιγμένων καταναλωτῶν. Ἡ μακροπρόθεσμος αὐτὴ ἀνάγκη, καλυπτομένη, θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν καρποφορίαν τῶν βιομηχανικῶν ἐπενδύσεων. Ἐπομένως, δυνατικῶς καὶ προοπτικῶς δόλοκληρον τὸν σημερινὸν ἐργατικὸν δυναμικὸν εἶναι ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἐκβιομηχάνισιν καὶ τὸν ἐκσυγχρονισμὸν τῶν ἄλλων τομέων τῆς οἰκονομίας τῆς Χώρας. Ἐπίσης, μακροπρόθεσμος, μεγαλύτερος συνολικὸς πληθυσμὸς (ἐνεργὸς καὶ μὴ) εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν διεύρυνσιν τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς καταναλώσεως βιομηχανικῶν προϊόντων.

Ἀπὸ πλευρᾶς στρατηγικῆς τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, ἡ ἐπιστροφή τῶν εἰς Εὐρώπην μεταναστευόντων εἶναι ἀναμνησθητικῶς εὐνοϊκὴ διὰ τὴν Χώραν, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅτι θὰ κλιμακωταί χρονικῶς καὶ ἀναλόγως τῶν δυνατοτήτων ἀπορροφήσεως τοῦ κοινωνικο-οικονομικοῦ ὄργανισμοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ θὰ ἀποφασίζεται ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν μεταναστῶν, οἱ ὅποιοι εἶναι καὶ οἱ μόνοι ἀρμόδιοι νὰ κρίνουν κατὰ πόσον συμφέρι εἰς αὐτοὺς νὰ ἐπιστρέψουν.

Ὡς φαίνεται, ὁ σημερινὸς ρυθμὸς ἐπιστροφῶν τῶν εἰς τὴν Εὐρώπην μεταναστευόντων (περίπου 30% τῶν ἀναχωρήσεων) δὲν θέτει σοβαρὰ προβλήματα ἐκ νέου ἀπορροφήσεως. Μάλιστα, εἶναι δυνατόν νὰ προβλεφθῇ ὅτι τὸ ποσοστὸν αὐτὸ θὰ αὐξήσῃ προοδευτικῶς, ἐν συναρτήσει πρὸς τὰς αὐξούσας ἀνάγκας ἐργατικοῦ δυναμικοῦ διὰ τὰς μὴ ἀγροτικὰς ἐργασίας.

Βεβαίως, ἡ ἐπιστροφή ἐνδιαφέρει ὄχι μόνον ποσοτικῶς ἀλλὰ ἀκόμη περισσότερον ἀπὸ πλευρᾶς ποιότητος τῶν ἐπιστρεφόντων. Καταγόμενοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς ἐλληνικῆς υπαίθρου, οἱ μεταναστευόντες εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ἐπιστρέφοντες ἀφοῦ εἰργάσθησαν ἐντὸς βιομηχανικοῦ περιβάλλοντος. Εἶναι λοιπὸν ἀπόκλιμα ὅτι οἱ ἐπιστρέφοντες συνήθισαν τὴν βιομηχανικὴν ἐργασίαν καὶ προσηρμώθησαν εἰς τὸν ἐντατικὸν ρυθμὸν ζωῆς τῶν βιομηχανικῶν πόλεων τῶν ἐξωτερικῶν. Ἀλλὰ τοῦτο καὶ μόνον δὲν ἀρκεῖ. Ἡ χρησιμοποίησις εἰς τὴν Ἑλλάδα τῶν ἀγροτικῆς προελεύσεως μεταναστῶν οἱ ὅποιοι ἤδη ἀπέκτησαν μίαν τριβὴν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐξαρτάται, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ ἀπὸ τὴν ὑπαρξιν κατωτέρων καὶ μεσαίων στελεχῶν βιομηχανίας. Καθ' ὃ μέτρον οἱ ἐπιστρέφοντες ἐμπλουτίζουν τὴν ἐλληνικὴν ἀγορὰν ἐργασίας με κάποιον στελεχῆ, ἡ ἐκ νέου ἀπορρόφησης τῶν ἐπιστρεφόντων καθίσταται εὐκολωτέρα καὶ τὸ ποσοστὸν ἐπιστροφῆς εἶναι δυνατόν ἀτομῶν νὰ αὐξάνεται.

Ὡς φαίνεται, τὰ μέτρα ἐθελουσίῳ ἐπαναπατρισμῶ τὰ ὅποια προβλεπεί τὸ σχέδιον πενταετοῦς προγράμματος 1966-70 ἐμπνέονται ἐκ τῆς ἀναλύσεως τῶν προεκτεθέντων δεδομένων.

2. Μικρο-οικονομικὴ καὶ μικρο-κοινωνικὴ ἀποψις

Μέχρι σήμερον, ἡ στάσις τῶν ἐλληνικῶν ἐπιχειρήσεων ἐναντι τῶν ἐπιστρεφόντων ὑπῆρξε παθητικὴ. Οἱ ἐπιστρέφοντες μετανάσται, ἀγροτικῆς ἢ ἀστικῆς

προελεύσεως, ἐγένοντο δεκτοὶ ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ὑποψήφιοι πρὸς ἐργασίαν, οἱ μὴ μεταναστεύσαντες. Ὁμῶς εἶναι βέβαιοι ὅτι αἱ ἰδιαίτεροι ἐπαγγελματικοὶ ἰκανότερες μικροὶ τμήματος τῶν ἐπιστρεφόντων ἐξετιμήθησαν, ὥστε ἡ προαγωγή των μετὰ τὴν ἐπιστροφήν νὰ εἶναι ταχεῖα. Ἐξ ἄλλου, πεπεισμένοι διὰ τὰ πλεονεκτήματα τῆς τελειοποιήσεως τῶν ἐργατῶν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὠρισμένοι ἑλληνικοὶ ἐπιχειρήσεις ἐστειλαν ἀριθμὸν ἐργατῶν πρὸς ἐξάσκησιν εἰς δυτικὴν Εὐρώπην. Οὗτοι προητοίμασθησαν ἐκμανθάνοντες τὴν ξένην γλῶσσαν πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των, ἀλλ' εἰς τὸ ἐξωτερικόν ἡ ἐξάσκησις καὶ ἡ ἀμοιβὴ τῶν ἐρρυθμισθῆ κατὰ τὸν αὐτὸν περίου τροπὸν ὡς καὶ ἡ τῶν μεταναστῶν.

Προσφάτως, μόνον, μερικοὶ ἐπιχειρήσεις ἤρχισαν νὰ υἰοθετοῦν ἐνεργὸν πολιτικὴν ἐναντι τῶν μεταναστῶν οἱ ὅποιοι δεκνύουσι διάθεσιν ἐπιστροφῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὅπως αἱ ἐπιχειρήσεις τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, διὰ νὰ διευρύνουν τὴν ἀγορὰν τῶν ἐργασίας, ἐστρατολόγησαν ἐργάτας ἐκτὸς τῶν συνόρων τῆς χώρας των, κατ' ἀνάλογον τρόπον μερικοὶ νέαι ἑλληνικοὶ βιομηχανία ἀρχίζουσι νὰ στρατολογοῦν Ἑλληνικοὺς ἐγκατεστημένους πέραν τῶν συνόρων τῆς Ἑλλάδος. Οὗτω ἡ ἀγορὰ ἐργασίας εἰς Εὐρώπην ὑπερπληθῆ τὸς ἐθνικοὺς φραγμοὺς.

Ἡ συμπεριφορὰ τῶν μεταναστῶν συμβάλλει εἰς τὴν προσωρινότητα τῆς πρὸς Εὐρώπην μεταναστεύσεως. Ἡ ἐκθεσις τῶν πορισμάτων τῆς παραύσης ἐρεῦνης μαρτυρεῖ περὶ τούτου. Καίτοι οἱ μεταναστεύοντες ἐκτιμοῦν τὰ οικονομικὰ καὶ ἄλλα πλεονεκτήματα, τὰ ὁποῖα προσφέρει εἰς αὐτοὺς ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἐργασία εἰς τὸ ἐξωτερικόν, δὲν ἐγκαταστάνται ἐκεῖ μονίμως. Τοῦτο δὲ ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν ἀπέκτησαν εἰδικευσιν ἢ ὄχι, ἂν λαμβάνουν ὑψηλὸν ἡμερομίσθιον, ἢ ἀκόμη ἂν εἶναι ἰκανοποιημένοι ἀπὸ τὴν ζωὴν των εἰς τὸ προηγμένον κοινωνικὸν περιβάλλον μιᾶς ξένης χώρας, ὅπου ὑπάρχει πλήρης ἀπασχόλησις. Διὰ κάθε μετανάστην, διὰ κάθε κατηγορίαν μεταναστῶν ὑπάρχουν «λόγοι ποῦ ὁ Λόγος δὲν γνωρίζει», οἱ ὅποιοι ὀδηγοῦν εἰς τὸν δρόμον τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τὴν γενέτειραν. Αὐτὸ δὲν ἀποκλείει τὴν ἐκ νέου μετανάστευσιν μέρους τῶν ἐπιστρεφόντων καὶ τὴν ἐκ νέου ἐπιστροφήν των, ὡς συμβαίνει ἄλλωστε καὶ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς μετακινήσεις τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ ὄλων τῶν χωρῶν αἱ ὁποῖαι ἐφθασαν εἰς ὠρισμένην βαθμίδα ἀναπτύξεως.

Εἶναι βέβαιοι ὅτι ἡ σύγχρονος ἐνδοευρωπαϊκὴ μετανάστευσις ἀποτελεῖ ἀνταλλαγὴν ἐργατικοῦ δυναμικοῦ καὶ ὄχι ὀριστικὴν ἐγκατάστασιν πληθυσμοῦ εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Διὰ τούτου εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον συνεργασίας μεταξὺ ἐργοδοτῶν καὶ ἀρχῶν τῶν χωρῶν ἀποστολῆς καὶ ὑποδοχῆς μεταναστῶν, ὥστε νὰ βελτιωθῇ αὕτη καὶ νὰ καταστῇ περισσότερον ὠφέλιμος ὄχι μόνον εἰς τὴν οικονομίαν τῶν ἐκβιομηχανισμένων χωρῶν ἀλλὰ, κυρίως, εἰς τὴν οικονομίαν τῶν ὑπὸ ἀνάπτυξιν χωρῶν.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

1. Οἱ Ἕλληνες ὑπήκοοι καὶ οἱ ὁμογενεῖς οἱ ἐγκατεστημένοι εἰς Αἴγυπτον πρὸ τῆς 1.1.1956 ἐρχόμενοι εἰς Ἑλλάδα ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἀσκήσουν τὸ ἐπάγγελμα τὸ ὁποῖον ἤσκηον εἰς Αἴγυπτον, ἔστω καὶ ἂν τὸ ἐπάγγελμα αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ «καταχωρημένα» ἐπάγγελαμτα διὰ τοὺς ὑπολοίπους Ἑλληνικοὺς, ἀλλὰ ἂν ἐπάγγελαμτα τῶν ὁποίων ἡ ἀσκησις ὑπόκειται εἰς ἀριθμητικοὺς καὶ τοπικοὺς περιορισμοὺς καὶ προϋποθέτει ἀδείαν.

2. Ἐπίσης, διὰ τοὺς Ἑλληνας τῆς Αἴγυπτου (ὑπήκοους καὶ ὁμογενεῖς) ἀναγνωρίζονται εἰς Ἑλλάδα, ὡς ἰσοδύναμοι μετὰ τοὺς Ἕλληνικοὺς, ξένοι τίτλοι σπουδῶν, στρατιωτικὴ ὑπηρεσία, ὑπηρεσία εἰς ξένα πλοῖα, ὁσάκις εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν ἀσκήσιν ἐπαγγέλματος ἢ τὴν ἀπόκτησιν δικαιώματος ἀσφαλιστικῆς (συνταξιοδοτικῆς, κτλ.) παροχῆς.

3. Καίτοι δὲ οἱ Ἕλληνες ἐξ Αἴγυπτου δὲν εἶναι ἀνάπηροι ἢ θύματα πολέμου, ἀναγνωρίζονται δι' αὐτοὺς καὶ χορηγοῦνται εὐεργετήματα χορηγούμενα ἀπὸ ἀνήπουρς ἢ θύματα πολέμου (π.χ. ἐκμετάλλευσιν περιπτέρων, καφενειῶν, προτίμησις εἰς διορισμοὺς Δημοσίου, κτλ.).

4. Τὸν αὐτὸν εὐεργετημάτων χοίρουν καὶ οἱ ἐκ Τουρκίας καὶ ὠρισμένων γειτονικῶν χωρῶν Ἑλληνικοὶ ὑπήκοοι ἢ ὁμογενεῖς οἱ ὅποιοι ἀπληθήσαν ἢ ἀπελαύνονται ἢ ἐξαναγκάζονται εἰς ἀναχώρησιν.

5. Εἰδικὴ ὑπηρεσία ἔχει συσταθῆ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Προεδρίας διὰ τὴν ὑποδοχὴν τῶν ὡς ἀνω προσώπων, ἢ ὁποῖα ἔχει ὡς ἔργον: α) τὴν ἐφαρμογὴν παντὸς μέτρου προστασίας, β) τὴν παροχὴν οικονομικῆς βοήθειας, γ) τὴν ἐξεύρεσιν στέγης, ἐργασίας, ἱματισμοῦ, ἱατροφαρμακευτικῆς περιθάλψεως, κτλ.

6. Οἱ Βορειοπειρωτὴται ἀπαλλάσσονται παντὸς τέλους ἐκδόσεως δελτίων ταυτότητος, ἀδείων παραμονῆς καὶ ἐργασίας. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς ἐκ Ρωσίας ὁμογενεῖς.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Πίναξ 1. Ἀφίξεις καὶ ἀναχωρήσεις μεταναστῶν εἰς Ἀντικτὴ Γερμανίαν (εἰς χιλιάδας)

	1961	1962	1963	1964	1965
Συνολικοὶ ἀριθμοὺς ξένων ἐργατῶν κατὰ Σεπ/ριον	549,0	711,0	829,0	986,0	1.217,0
Ἀριθμοὺς ἀφίξεων ἐξ ὄν : Ἑλληνες	36,6	47,6	58,0	65,1	
Ἀριθμοὺς ἀναχωρήσεων ἐξ ὄν : Ἑλληνες	5,1	19,1	21,9	27,2	

Πηγή : Economic Survey for Europe in 1965, UN/ECE 1966.

Πίναξ 2. Ὑπολογισμοὺς καθαρῶς μεταναστεύσεως ἐξ Ἑλλάδος

	Ὑπερπόντιος Εὐρώπη	Σύνολον
1946-1953	68.473	—
1954-1959	86.325	57.824
1960-1964/5	125.579	337.912
Σύνολον	280.377	395.736
Ἑλλητικῆς ἀπογρῶσῆς		23.887
Σύνολον ἐξελεθόντων ἐξ Ἑλλάδος		700.000
Μεσογειακαὶ χῶρα μὴ εὐρωπαϊκά (ἐκτίμησις)	(-) 25.736	
Εὐρωπαϊκῆς μετανάστευσις	370.000	
ἐπιστροφῆς 30%	110.000	
Καθαρὰ εὐρωπαϊκῆς μετανάστευσις	260.000	
Κατὰ τὸν ΟΗΕ, καθαρὰ εὐρωπαϊκῆς μετανάστευσις	225.000	

Πίναξ 3. Ξένοι έργαται εις δυτικην Ευρωπην κατά τὸ 1965, εις χιλιάδας (έθνικα στατιστικά και εκτιμήσεις ΟΗΕ)

Χώραι άναχωρ.	Χώραι ύποδοχής				
	Αυστρ.	Βέλγιον	Γαλλία	Γερμαν.	Λουξεμ.
Νότιος Ευρώπη	31	135	822	954	20
Έλλάς	2	7	5	187	1
Γιουγκοσλαβία	19	..	20	65	..
Ίσπανία	2	30	346	183	2
Ίταλία	3	86	340	372	15
Πορτογαλία	..	1	103	14	1
Τουρκία	5	17	8	133	..
Δυτική Ευρώπη	20	100	210	185	18
Αυστρία	—	..	2	60	..
Βέλγιον	40	6	4
Γαλλία	..	30	—	26	3
Γερμανία	3	8	32	—	7
Όλλανδία	..	20	7	60	1
Πολωνία	..	22	75	—	..
Βόρειαί χώραι	..	1	2	7	..
Άλλαι	15	12	42	16	..
Βόρειος Άφρική	..	10	290	16	..
Άλλαι χώραι	75	62	..
Γενικόν σύνολον	75	250	1.400	1.217	40

	Όλλαν. Σουηδ.		Έλβετ.		Ήν.Βασ. Σύνολον
	Όλλαν.	Σουηδ.	Έλβετ.	Ήν.Βασ.	
Νότιος Ευρώπη	34	13	595	100	2.830
Έλλάς	2	..	7	..	225
Γιουγκοσλαβία	2	5	4	..	125
Ίσπανία	16	..	79	..	675
Ίταλία	8	5	500	..	1.500
Πορτογαλία	1	..	1	..	125
Τουρκία	6	..	4	..	180
Δυτική Ευρώπη	40	140	180	600	1.500
Αυστρία	1	4	32	..	105
Βέλγιον	20	75
Γαλλία	1	..	33	..	110
Γερμανία	8	17	88	..	200
Όλλανδία	—	100
Πολωνία	1	155
Βόρειαί χώραι	..	98	120
Άλλαι	7	..	23	..	635
Βόρειος Άφρική	3	350
Άλλαι χώραι	5	..	4	500	700
Γενικόν σύνολον	83	155	780	1.200	5.380

Πηγή : Economic Survey for Europe in 1965, UN/ΕΕΕ 1966.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

Σχέδιον έρωτηματολογίου συμπληρωθέν υπό 10.000 μεταναστών έπισκεφθέντων την Έλλάδα (Χριστούγεννα 1964)

Ήμερομηνία Άμαξοστοιχία
Όνοματεπώνυμον σπουδαστού διενεργούντος την έρευναν

1. Πότε μετανάστευσις για πρώτη φορά;
2. Έπιστρέφεις για 1η, 2η, 3η φορά; (γράψε πόσες φορές)
3. Έπιστρέφεις για τις γιορτές; (γράψε ΝΑΙ ή ΟΧΙ)
4. Έπιστρέφεις για να μείνεις οριστικά; (γράψε ΝΑΙ ή ΟΧΙ)
5. Άν έπιστρέφεις μόνο για τις γιορτές, πόσο καιρό λογαριαζεις να μείνεις ακόμη στο έξωτερικό;
6. Που δουλεύεις τώρα στο έξωτερικό; (έργοστάσιο, οικοδομές, άνθρακωρυχεία, κτλ.)
7. Άν δουλεύεις σε εργοστάσιο, γράψε τι παράγει.
8. Σε ποιά τμήμα δουλεύεις; (του εργοστασίου, των οικοδομών, των άνθρακωρυχείων, κτλ.)

9. Τι δουλεία κάνεις εκεί; (να την περιγράψεις, όταν είναι δύσκολος ό μονολεκτικός προσδιορισμός)
10. Τι δουλεία έκανες πριν πρωτογίνης από την Έλλάδα;
11. Θα ήθελες να γυρίσης να έργασθής στην Έλλάδα;
12. Άν θα ήθελες να γυρίσης, τι δουλεία θα ήθελες να κάνης;
13. Θα δεχόσουν δουλεία σε εργοστάσιο;
14. Τι μεροκάματο θα ήθελες να παίρνης; Δρχ.
15. Άν δέν θα δεχόσουν δουλεία σε εργοστάσιο, θα ήθελες καμιά βοήθεια για να προκόψης επαγγελματικά στην Έλλάδα; Τι είδους βοήθεια;
16. Πόσα κερδίζεις τώρα στο έξωτερικό;
 - την ώρα
 - τό μήνα
 - (του κανον. ώραριου) (χωρίς υπερωρίες) (με υπερωρίες)
17. ΟΝΟΜΑ ΕΠΩΝΥΜΟ ΗΛΙΚΙΑ (ήμερομ. γεννήσεως)
18. Που μπορούμε να σου γράψουμε στην Έλλάδα;
19. Που μπορούμε να σου γράψουμε στο έξωτερικό;

Πίναξ 1. Τόπος προελεύσεως των μεταναστών

	Άρρενες %	Θήλεις %	Σύνολον %
Πρωτ. νομού (άστυ) 1.532	20,9	606	28,8
Άλλου εις τόν νομόν (άγρoται) 5.678	77,5	1.445	68,8
Δέν άπήνητησαν 119	1,6	50	2,4
Σύνολον 7.329	100,0	2.101	100,0
Πολ. συγκρότημα Άθηνών	459	186	645
Πολ. συγκρότημα Θεσ/κης	324	153	477
Σύνολον	783	339	1.122

Πίναξ 2. Χώραι ύποδοχής μεταναστών

	Άρρενες %	Θήλεις %	Σύνολον %
Αυστρία	14	0,2	2
Βέλγιον	16	0,2	5
Γαλλία	6	0,1	—
Γερμανία (Δυτική)	6.869	93,7	2.012
Έλβετία	130	1,8	58
Ήνωμένον Βασίλειον	2	0,0	2
Όλλανδία	70	0,9	1
Σουηδία	15	0,2	4
Άλλαι χώραι	5	0,1	1
Δέν άπήνητησαν	202	2,8	16
Σύνολον	7.329	100,0	2.101

Πίναξ 3. Έτος μεταναστεύσεως

Έτος	Άρρενες %	Θήλεις %	Σύνολον %
1951	1	0,0	0
1952	2	0,0	1
1953	8	0,1	1
1954	10	0,2	0
1955	9	0,2	0
1956	27	0,3	0
1957	72	1,0	2
1958	20	0,2	1
1959	47	0,6	8
1960	483	6,6	89
1961	766	10,5	227
1962	1.429	19,5	478
1963	2.150	29,3	767
1964	2.217	30,3	493
Δέν άπήνητησαν	88	1,2	34
Σύνολον	7.329	100,0	2.101

Πίναξ 4α. Ὡριαία ἀμοιβή

Μάρκα*	Ἀρρενες	%	Θήλειες	%	Σύνολον	%
1,99	37	0,5	26	1,3	63	0,6
2 - 2,99	502	6,8	761	36,2	1.263	13,4
3 - 3,99	2.934	40,1	685	32,6	3.619	38,4
4 - 4,99	2.013	27,5	113	5,3	2.126	22,5
5 - 5,99	409	5,7	9	0,4	418	4,5
6 - 6,99	66	0,9	1	0,1	67	0,7
7 - 7,99	13	0,1	0	0,0	13	0,2
8 - 8,99	21	0,2	0	0,0	21	0,2
9 - 9,99	16	0,2	1	0,1	17	0,2
Δέν ἀπήντησαν	1.318	18,0	505	24,0	1.823	19,3
Σύνολον	7.329	100,0	2.101	100,0	9.430	100,0

Πίναξ 4β. Μηνιαία ἀμοιβή

60 - 299	51	0,7	88	4,0	139	1,5
300 - 699	3.634	49,5	1.675	80,0	5.309	56,3
700 - 1.099	2.633	36,0	64	3,0	2.697	28,5
1.100 - 1.499	111	1,5	0	0,0	111	1,2
1.500 - 1.899	11	0,1	0	0,0	11	0,1
1.900 καὶ ἄνω	4	0,0	0	0,0	4	0,0
Ἄλλη ἀπάντησις	13	0,2	2	0,0	15	0,2
Δέν ἀπήντησαν	872	12,0	272	13,0	1.144	12,2
Σύνολον	7.329	100,0	2.101	100,0	9.430	100,0

Πίναξ 4γ. Μηνιαία ἀμοιβή (μὲ ὑπερωρίες)

50 - 399	26	0,4	74	3,5	100	1,1
400 - 799	1.783	24,4	810	38,5	2.593	27,5
800 - 1.199	2.024	27,6	55	2,6	2.079	22,0
1.200 - 1.599	332	4,5	1	0,0	333	3,5
1.600 - 2.099	17	0,2	0	0,0	17	0,2
2.100 καὶ ἄνω	1	0,0	0	0,0	1	0,0
Ἄλλη ἀπάντησις	52	0,7	9	0,4	61	0,7
Δέν ἀπήντησαν	3.094	42,2	1.152	55,0	4.246	45,0
Σύνολον	7.329	100,0	2.101	100,0	9.430	100,0

* Λι ἀμοιβαὶ εἰς νόμισμα ἄλλων χωρῶν μετετράπησαν εἰς γερμανικά μάρκα.

Πίναξ 5. Σοχρότης ἐπισκέψεων εἰς Ἑλλάδα

Ἀριθμὸς ἐπισκέψεων	Ἀρρενες	%	Θήλειες	%	Σύνολον	%
1η	3.979	54,3	1.231	58,6	5.210	55,2
2α	1.942	26,5	541	25,7	2.483	26,3
3η	858	11,7	207	10,0	1.065	11,3
4η	303	4,1	48	2,3	351	3,7
5η	57	0,8	12	0,6	69	0,7
6η	24	0,3	5	0,2	29	0,3
7η καὶ ἄνω	13	0,2	3	0,1	16	0,3
Ἄλλη ἀπάντησις	36	0,5	14	0,6	50	0,5
Δέν ἀπήντησαν	117	1,6	40	1,9	157	1,7
Σύνολον	7.329	100,0	2.101	100,0	9.430	100,0

Πίναξ 6. Ἐπιστροφή διὰ τὰς διακοπὰς καὶ ὀριστικὴ ἐπιστροφή

Ἐπιστροφή	Ἀρρενες	%	Θήλειες	%	Σύνολον	%
Ὀριστικὴ	705	9,6	204	9,7	909	9,6
Διὰ τὰς διακοπὰς Χριστουγέννων 1964	6.060	82,7	1.760	83,8	7.820	83,0
Ἀβέβαιος	382	5,2	103	4,9	485	5,1
Ἄλλη ἀπάντησις	70	1,0	6	0,3	76	0,8
Δέν ἀπήντησαν	112	1,5	28	1,3	140	1,5
Σύνολον	7.329	100,0	2.101	100,0	9.430	100,0

Πίναξ 7. Προβλεπόμενη διάρκεια παραμονῆς εἰς τὸ ἐξωτερικόν (μετὰ τὰς διακοπὰς Χριστουγέννων 1964)

	Ἀρρενες	%	Θήλειες	%	Σύνολον	%
Μονίμως	84	1,3	21	1,1	105	1,2
Δι' ὀρισμένον χρόνον	3.287	49,4	929	48,7	4.216	49,2
Μέχρι πραγματοποίησης τοῦ σκοποῦ του	379	5,7	73	3,8	452	5,3
Ἀγνωστον	2.390	35,9	778	40,8	3.168	37,0
Ἄλλη ἀπάντησις	230	3,5	37	1,9	267	3,1
Δέν ἀπήντησαν	286	4,2	69	3,7	355	4,2
Σύνολον	6.656	100,0	1.907	100,0	8.563	100,0
Δι' ὀρισμένον χρόνον (ἀνάλ.)						
Ἔτη						
1	962	29,3	266	28,6	1.228	29,1
2	1.073	32,6	297	32,0	1.370	32,5
3	467	14,2	167	18,0	634	15,0
4	178	5,4	57	6,2	235	5,5
5	344	10,5	94	10,1	438	10,4
6	38	1,2	3	0,3	41	1,0
7	13	0,4	2	0,2	15	0,4
8	11	0,3	7	0,7	18	0,5
9	3	0,1	1	0,1	4	0,1
10 καὶ πλέον	198	6,0	35	3,8	233	5,5
Σύνολον	3.287	100,0	929	100,0	4.216	100,0

Πίναξ 8. Ἐπιθυμία ἐπιστροφῆς δι' ἐργασίαν ἐν Ἑλλάδι

	Ἀρρενες	%	Θήλειες	%	Σύνολον	%
Ἐπιθυμοῦν	5.944	81,1	1.731	82,4	7.675	81,4
Δέν ἐπιθυμοῦν	366	5,0	142	6,8	508	5,4
Ἀβέβαιος	553	7,5	132	6,3	685	7,3
Ἄλλη ἀπάντησις	179	2,4	29	1,4	208	2,2
Δέν ἀπήντησαν	287	4,0	67	3,1	354	3,7
Σύνολον	7.329	100,0	2.101	100,0	9.430	100,0
Ἀποδοχὴ ἐργασίας εἰς ἐργοστάσιον	5.712	78,0	1.699	80,9	7.411	78,6
Μὴ ἀποδοχὴ	708	9,7	194	9,2	902	9,8
Ἀποδοχὴ ὑπὸ ὅρους	307	4,2	76	3,6	383	4,0
Ἄλλη ἀπάντησις	122	1,6	14	0,7	136	1,4
Δέν ἀπήντησαν	480	6,5	118	5,6	598	6,2
Σύνολον	7.329	100,0	2.101	100,0	9.430	100,0

Πίναξ 9. Ζητούμενον ήμερομίσθιον εν περιπτώσει επιστροφής

Ήμερομίσθιον	Αρρενες %	Θήλεις %	Σύνολον %
Μέχρι 49 δρχ.	5	13	18
50	24	0,4	130
51 - 59	5	23	7,7
60	41	0,7	217
61 - 69	11	23	13,0
70	114	1,8	191
71 - 79	51	19	11,4
80	452	7,4	356
81 - 89	44	6	21,2
90	179	2,9	42
91 - 99	31	3	2,5
100	1.498	24,4	388
101 - 109	8	0	23,1
110	99	1,6	1.886
111 - 119	11	0	8
120	829	13,5	7
121 - 129	32	2	0,4
130	182	3,0	106
131 - 139	30	1	11
140	102	1,7	4,2
141 - 149	13	0	900
150	1.219	19,8	71
151 - 159	6	0	5
160	91	1,5	0,2
161 - 179	58	3	187
180	143	2,3	2,4
181 - 199	26	3	31
200	530	8,6	108
201 - 249	87	6	13
250	96	1,4	1.310
251 - 299	23	1	6
300	60	1,0	106
300 και άνω	38	0,6	61
Σύνολον	6.138 (92,6)	1.680 (93,7)	7.818 (93,0)
Άλλη άπάντησις	634	202	836
Δέν άπήνητησαν	556	219	775
Σύνολον	7.328	2.101	9.429

Πίναξ 10. Άσκηθέν, άσκούμενον και προτιμώμενον επάγγελμα

Ήπαγγελμα	άσκηθέν *	άσκού-μενον*	επιθυ-μητόν*
Ήλευθέρια επάγγέλματα, τεχνικοί, διδάσκαλοι, κτλ.	22	11	31
Ήπάλληλοι γραφείου	147	25	150
Πωληται	194	10	281
Γεωργοί, κτηνοτρόφοι, κτλ.	2.876	61	736
Μεταλλωρύχοι, λατόμοι, κτλ.	43	334	40
Άσχολούμενοι εις μεταφοράς	244	60	265
Τεχνίται και εργάται βιομηχανίας και βιοτεχνίας, μετά ή άνευ ειδικότητος ¹	4.236	8.508	3.177
Άσχολούμενοι εις την παροχήν υπηρεσιών	277	204	179
Άνεργοι και οικοκυραι	1.152	1	3
Διάφοροι	13	111	1
Άλλη άπάντησις	55	30	3.686
Δέν άπήνητησαν	171	75	881 ²
Σύνολον	9.430	9.430	9.430

* άσκηθέν πρό της μεταναστεύσεως, άσκούμενον έν τώ έξωτερικώ, επιθυμητόν μετά την επιστροφήν.

Πίναξ 10. (συνέχεια)

Ήπάγγελμα	άσκηθέν *	άσκού-μενον*	επιθυ-μητόν*
<i>Ποσοστά</i>			
Ήλευθέρια επάγγέλματα, τεχνικοί, διδάσκαλοι, κτλ.	0,2	0,1	0,3
Ήπάλληλοι γραφείου	1,5	0,2	1,6
Πωληται	2,1	0,1	3,0
Γεωργοί, κτηνοτρόφοι, κτλ.	30,5	0,6	7,8
Μεταλλωρύχοι, λατόμοι, κτλ.	0,4	3,6	0,4
Άσχολούμενοι εις μεταφοράς	2,6	0,6	2,8
Τεχνίται και εργάται βιομηχανίας και βιοτεχνίας, μετά ή άνευ ειδικότητος ¹	45,0	90,3	33,7
Άσχολούμενοι εις την παροχήν υπηρεσιών	3,0	2,2	1,9
Άνεργοι και οικοκυραι	12,2	0,0	0,0
Διάφοροι	0,1	1,2	0,0
Άλλη άπάντησις	0,6	0,3	39,1 ³
Δέν άπήνητησαν	1,8	0,8	9,4
Σύνολον	100,0	100,0	100,0

* άσκηθέν πρό της μεταναστεύσεως, άσκούμενον έν τώ έξωτερικώ, επιθυμητόν μετά την επιστροφήν.

1. Περιλαμβάνει 1.002 οικοδόμους και 1.569 «εργάτας άνευ άλλου προσδιορισμού» (πρό της μεταναστεύσεως). 1.362 οικοδόμους και 1.107 «εργάτας άνευ άλλου προσδιορισμού» (εις Γερμανίαν). 640 οικοδόμους και 856 «εργάτας άνευ άλλου προσδιορισμού» (κατά την επιστροφήν εις Ήλλάδα).

2. Περιλαμβάνει και τούς μη επιθυμούντας να επιστρέψουν εις την Ήλλάδα.

3. Κατά τό μεγαλύτερον μέρος τά άτομα αυτής της κατηγορίας πρέπει να προστεθούν εις την κατηγορίαν «τεχνίται και εργάται βιομηχανίας και βιοτεχνίας, μετά ή άνευ ειδικότητος», διότι κατά τό πλείστον εδήλωσαν ότι προτιμούν «μιά δουλειά, όποια και να είναι».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4

Πίναξ 1. Ήνδεικτική στατιστική επιστηρέζαντων μεταναστών άπογραφέντων εις βιομηχανίας - μέλη του Σύνδέσμου Ήλλήνων Βιομηχανών

Κλάδος δραστηριότητος	Άπογραφείσαι επιχειρήσεις	Ήπιστρέψαντες μετανασται
20 Διατροφής μη συμπεριλαμβανόμενων τών ποτών	6	6
21 Ποτών	1	1
23 Ήφαντουργίας	9	18
24 Ήποδήσεως, ένδύσεως, κτλ.	1	1
25 Ήύλου, έκτός έπιλοποιίας	1	2
27 Χάρτου και ειδών εκ χάρτου	3	12
30 Προϊόντων εκ έλαστικού και πλαστικών υλών	1	1
31 Χημείας	3	13
33 Προϊόντων εκ μη μεταλλικών ορυκτών	2	8
35 Μεταλλικών κατασκευών, εκτός μηχανών και υλικού μεταφορών	4	18
36 Κατασκευής μηχανών και εργαλείων εκτός μεταφορικών μέσων και ηλεκτρικών μηχανών	2	8
37 Κατασκευής ηλεκτρικών μηχανών και συσκευών	5	29
39 Άλλαι βιομηχανίαι	1	1
Σύνολον	39	118